

PESSI JA ALLUUSIO

Reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten käännökset *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen englanninnoksessa

Suvi Asikainen
Tampereen yliopisto
Kieli- ja käännöstieteiden laitos
Käännöstiede (englanti)
Pro gradu -tutkielma
Toukokuu 2008

Tampereen yliopisto

Käännöstiede (englanti)

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

ASIKAINEN, SUVI: Pessi ja alluusio. Reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten käännökset *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen englanninnoksessa

Pro gradu -tutkielma, 77 sivua + liitteet, 3 sivua + englanninkielinen tiivistelmä, 7 sivua

Toukokuu 2008

Tutkielma käsittelee reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten kääntämistä.

Tutkimusaineistona on Johanna Sinisalon teos *Ennen päivänlaskua ei voi* (2000) ja teoksen englanninkielinen käännös *Not Before Sundown* (2003). Teoksen on kääntänyt englanniksi Herbert Lomas. Teoksessa on hyvin paljon kulttuurisidonnaisia ilmauksia ja viittauksia, joiden kääntäminen voi olla haastavaa. Tarkoitukseni on selvittää, minkälaisia käännösstrategioita Lomas on käyttänyt teoksessa esiintyvien reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten kääntämiseen. Pohdin erityisesti, millä tavoin konteksti vaikuttaa käännösstrategioiden valintaan.

Tarkastelen ensin kielen ja kulttuurin suhdetta sekä reaalian ja intertekstuaalisuuden käsitteitä. Reaalioiden yhteydessä esittelen Birgit Nedergaard-Larsenin laatiman kulttuurisidonnaisten ilmausten luokittelumallin. Intertekstuaalisten viittausten analyysiin käytän Kiril Taranovskin subtekstianalyysiä, jonka perusteella jaan intertekstuaaliset viittaukset erisnimi- ja lauseviittauksiin. Kolmannessa luvussa keskityn reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten käännösstrategioihin Ritva Leppihalmeen ja Minna Ruokosen tutkimusten pohjalta. Varsinaisessa analyysiosiossa tarkastelen Lomasin käyttämiä käännösstrategioita ja pohdin kontekstin vaikutusta kääntämiseen.

Olen jakanut käännösstrategiat seitsemään eri kategoriaan Leppihalmeen ja Ruokosen mallien pohjalta: 1) säilyttäminen, 2) käännösvastine, 3) minimimuutos, 4) yläkäsite, 5) selityksen lisääminen, 6) korvaaminen ja 7) poisjättäminen. Säilyttäviä käännösstrategioita ovat säilyttäminen, käännösvastine ja minimimuutos. Muokkaavia strategioita ovat puolestaan yläkäsite, selityksen lisääminen, korvaaminen ja poisjättäminen.

Tutkimus viittaa siihen, että kontekstiin on syytä kiinnittää huomiota käännösstrategian valinnassa. Säilyttäviä käännösstrategioita käytetään eniten silloin, kun viittaus on tutumpi tai konteksti auttaa kohdelukijaa tulkinnassa. Muokkaavia strategioita käytetään useammin, jos viittaus on vieras, eikä kontekstista ole tulkinnalle apua. Tekstiin saa kontekstin sallimissa rajoissa jättää vieraita elementtejä, eikä kulttuurieroja tarvitse tasoittaa olemattomiin.

Avainsanat: kääntäminen, reaaliat, intertekstuaalisuus, käännösstrategiat, konteksti

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
2. REAALIAT JA INTERTEKSTUAALISUUS KULTTUURIN ILMENTYMINÄ	4
2.1 Mitä kulttuuri on?.....	4
2.2 Kulttuuri teksteissä.....	5
2.3 Reaaliat.....	8
2.4 Intertekstuaalisuus.....	10
2.4.1 Intertekstuaalisuuden käsitteitä	15
2.4.2 Subtekstianalyysi.....	17
3. REAALIOIDEN JA INTERTEKSTUAALISTEN VIITTAUSTEN KÄÄNTÄMINEN ...	22
3.1 Reaalioiden käänösstrategiat.....	24
3.2 Intertekstuaalisten viittausten käänösstrategiat	27
4. TUTKIMUSAINEISTO.....	32
4.1 Johanna Sinisalo ja Herbert Lomas.....	32
4.2 Ennen päivänlaskua ei voi.....	34
5. ANALYYSI	37
5.1 Reaalioiden analyysi	37
5.2 Intertekstuaalisten viittausten analyysi.....	53
5.2.1 Erisnimiviittaukset	54
5.2.2 Lauseviittaukset.....	65
5.3 Päätelmiä	69
6. LOPUKSI.....	72
LÄHTEET.....	74

LIITTEET

Liite 1: Reaaliat

Liite 2: Erisnimiviittaukset

Liite 3: Lauseviittaukset

ENGLISH ABSTRACT

1. JOHDANTO

Kulttuuri ja tekstit ympäröivät meitä. Tekstit eivät ole pelkästään mustia merkkejä paperilla, vaan myös puheen, musiikin ja kuvat voi käsittää teksteiksi (ks. Lehtonen 2004, 107).

Kohtaamme päivittäin suuren määrän tekstejä, mutta pysähdymme harvoin miettimään tekstien kulttuurisidonnaista luonnetta. Kääntäjälle tekstien kulttuurisidonnaisuus on arkipäivää, mutta tekstien siirtäminen yhdestä kulttuurista toiseen on usein haastavaa. Itamar Even-Zoharin mukaan kääntäminen onkin neuvotteluprosessi kahden kulttuurin välillä (teoksessa Lefevere 1992, 11). Kääntäjän on otettava kulttuurien erot huomioon kääntäessään.

Tarkastelen tutkielmassani reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten kääntämistä.

Tutkimusaineistonani on Johanna Sinisalon romaani *Ennen päivänlaskua ei voi* (2000) sekä teoksen englanninkielinen käännös *Not Before Sundown* (2003). Teos ilmestyi suomeksi vuonna 2000, ja se palkittiin ilmestymisvuonnaan Finlandia-palkinnolla. Teoksen on kääntänyt englanniksi Herbert Lomas. Vuonna 2004 teos julkaistiin myös Yhdysvalloissa nimellä *Troll - A Love Story*. Käytän tutkimusaineistona Isossa-Britanniassa julkaistua laitosta.

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten Herbert Lomas on kääntänyt kirjassa esiintyvät reaaliat ja intertekstuaaliset viittaukset ja miten lähtö- ja kohdekulttuurin erot vaikuttavat kääntäjän tekemiin ratkaisuihin. Pohdin tutkielmassani erityisesti, miten konteksti vaikuttaa käännösstrategioiden valintaan. Työn teoreettisena viitekehyksenä toimivat Kiril Taranovskin subtekstianalyysi ja Ritva Leppihalmeen jaottelut reaalioiden ja alluusioiden käännösstrategioista sekä Minna Ruokosen jaottelu intertekstuaalisten viittausten käännösstrategioista.

Kulttuurinen käänne on jo käsite käännöstieteissä (ks. Leppihalme 1997, 1), ja reaalioiden kääntämistä on käännöstieteiden puolella tutkittu melko paljon (esim. Aixelá 1996; Leppihalme 2001; Nedergaard-Larsen 1993). Intertekstuaalisuutta puolestaan on tutkittu lähinnä kirjallisuustieteiden puolella. Viime aikoina kiinnostus intertekstuaalisuuteen on lisääntynyt käännöstieteissäkin. Muun muassa Minna Ruokonen (2006) on pohtinut intertekstuaalisuuden ja kääntämisen suhdetta. Lisäksi monet käännöstieteilijät ovat tutkineet alluusioiden kääntämistä (esim. Leppihalme 1997).

Monet reaalioiden ja alluusioiden kääntämistä koskevat tutkimukset ovat keskittyneet kulttuurierojen aiheuttamiin ongelmiin tai mahdollisiin kulttuuritöyssyihin (ks. Leppihalme 1997, 4). Käännöstieteissä voitaisiinkin keskittyä nykyistä enemmän kääntäjän kykyyn ratkaista ongelmia ja luoda tekstiä. Kulttuuritöyssyjen pelkäämisen sijaan kääntäjä voi käyttää kulttuurieroja hyväkseen ja viedä lukijan matkalle, jossa kulttuurieroja ei tasoiteta olemattomiin.

Liiallisella työssyjen tasoittamisella kääntäjä tekee oikeastaan karhunpalveluksen lukijalle. Kaunokirjallisuuden lukija tietää sukeltavansa vieraisiin maailmoihin kirjaan tarttuessaan. Kirjallisuuden yksi tarkoitus onkin juuri avartaa lukijoiden maailmankuvaa, tutustuttaa lukijat uusiin asioihin ja ilmiöihin, rikkoa rajoja. Kääntäjän on hyväksyttävä vastuunsa tekstin luojana ja uskallettava tehdä rohkeita ratkaisuja, jotta hän saa tekstin elämään myös uudessa kulttuuriympäristössä.

Käsittelen tutkielmassani ensin yleisesti kulttuurin, reaalian ja intertekstuaalisuuden käsitteitä. Esittelen Birgit Nedergaard-Larsenin (1993) kulttuurisidonnaisten ilmausten luokittelumallin

ja Kiril Taranovskin subtekstianalyysimallin Pekka Tammen artikkelin pohjalta (Tammi 1991, 59–103). Kolmannessa luvussa käsittelen reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten käännösstrategioita. Teoreettinen kehys tässä luvussa perustuu Leppihalmeen laatimaan reaalioiden käännösstrategioiden jaottelumalliin sekä Ruokosen laatimaan intertekstuaalisten viittausten jaottelumalliin. Teoriaosuuden jälkeen keskityn tutkimusaineistosta löytyviin reaaliioihin ja intertekstuaalisiin viittauksiin. Tarkastelen Lomasin käyttämiä käännösstrategioita suhteessa käännettävien tekstien kontekstiin ja uuteen kulttuuriympäristöön. Aivan ensimmäiseksi pohdin kuitenkin, mitä kulttuuri oikeastaan tarkoittaa.

2. REAALIAT JA INTERTEKSTUAALISUUS KULTTUURIN ILMENTYMINÄ

2.1 Mitä kulttuuri on?

Kulttuurin määrittely on vaikeaa, sillä kulttuuri ulottuu elämän joka alueelle. On jopa väitetty, että kulttuuri määrittää sen, miten ajattelemme (ks. Katan 1999, 74). Monien tutkijoiden mielestä kulttuuri koostuu jonkinlaisista merkityskartoista tai -malleista, jotka ovat yhteisiä tietylle ihmisjoukolle (ks. esim. Lehtonen 2004, 17; Katan 1999, 16; Gudykunst & Kim 1992, 13). Merkityskarttansa avulla kulttuurin jäsenet suunnistavat maailmassa. He omaksuvat tietyt käyttäytymismallit ja tavat, eräänlaiset yhteiset pelisäännöt, jotka tekevät kommunikoinnista kulttuurin muiden jäsenten kanssa helpompaa (Gudykunst & Kim 1992, 13).

Kulttuurin rajat ovat kuitenkin häilyviä: on mahdotonta määritellä tarkasti, missä yksi kulttuuri loppuu ja toinen alkaa. Jos yhteisiä piirteitä on riittävästi, voidaan kuitenkin puhua tietystä, esimerkiksi suomalaisesta, kulttuurista. Alakulttuuri-käsitteellä puolestaan viitataan kulttuurin sisällä olevaan pienempään ryhmään (Gudykunst & Kim 1992, 13). Alakulttuurin jäseniä voi yhdistää esimerkiksi ikä tai jokin yksittäinen harrastus.

Kieli on olennainen osa kulttuuria. Kulttuuri ilmenee kielen kautta ja kieli kumpuaa kulttuurin käytännöistä. David Katanin (1999, 86) mukaan se, miten kielet välittävät merkityksiä, on yhteydessä kulttuuriin. Vaikka ihmiset havainnoivatkin asioita oman kulttuurinsa lähtökohdista käsin, kielen avulla voi välittää myös toisten kulttuurien käsitteitä (Katan 1999, 86). Kaikkia kieleen lähtökulttuurissa yhdistyviä merkityksiä ei välttämättä ole mahdollista

kääntää, mutta taitava kääntäjä voi saada yhdessä kulttuurissa syntyneen tekstin elämään myös toisenlaisessa kulttuuriympäristössä.

Vaikka jäsenämmeikin ympärillämme olevaa maailmaa kulttuurin ja kielen kautta, emme silti ole oman kulttuurimme tai kieleemme vankeja. Voimme oppia ymmärtämään myös toisenlaisia merkityskarttoja ja ajatusmaailmoja. Kääntäjän on osattava suunnistaa ainakin kahden erilaisen kartan avulla. Hänen täytyy ymmärtää omaa ja vierasta, olla kotonaan kahdessa kulttuurissa. Kääntäjän tehtävänä on kuljettaa teksti yhden kulttuurin alueelta toiselle ja tehdä teksti merkitykselliseksi uudessa ympäristössään.

2.2 Kulttuuri teksteissä

Kaikki tekstit ovat syntykulttuuriensa kyllästämiä. Kulttuuri, aika ja paikka antavat tekstile oman leimansa. Tätä voidaan nimittää tekstin kulttuuriseksi kontekstiksi, jonka kirjoittaja olettaa myös lukijoidensa tuntevan. Tekstin tekijällä on Mikko Lehtosen (1996, 149) mukaan oltava jonkinlainen käsitys tulevista lukijoista, ja tekstit edellyttävät näin ollen lukijoiltaan tietynlaisia tietoja, arvoja ja käsityksiä. Sama pätee tietysti myös kääntäjiin. Kääntäjänkin on pohdittava, kenelle hän on tekstiä kääntämässä ja minkälaisia tietoja lukijoilta voi odottaa.

Kulttuuri merkityksellistää ja jäsentää maailmaamme. Tulkitsemme tekstejä oman kulttuurimme ja kieleemme kautta. Lehtosen (1996, 165) mukaan konteksti voidaan ymmärtää eräänlaisena vaihtelevana kulttuurisena resurssina, jonka avulla lukijat tuottavat merkityksiä teksteihin. Eri kontekstissa, esimerkiksi eri kulttuurissa, tekstit voivat näyttää erilaisilta (Lehtonen 2004, 153). Käännettäessä tekstit väistämättä muuttuvat. Kääntäjänkin ratkaisut ovat sidoksissa aikaan ja paikkaan – kontekstiin. Tekstiä ei voi tulkita maailmasta irrallisena.

Kannamme kulttuurimme kontekstia aina mukaanamme. Suomalaiselle määmi, sisu ja vihta ovat tuttuja asioita, eikä selittelyjä kaivata. Toisesta kulttuurista tulevan tilanne on toinen. Samanlaista kulttuurista tietämystä vaaditaan intertekstuaalisuuden tulkinnassa. John Frow'n mukaan ”tekstit syntyvät kulttuurisista ja ideologisista normeista, genrekonventioista, kieleen juurtuneista tyyleistä ja idiomeista, konnotaatioista ja kollokaatioista, kliseistä, sanamuodoista tai sananlaskuista ja muista teksteistä” (Frow 1995, 45, oma käännös).

Teksti heijastelee jossain määrin aina sitä kulttuuria, aikaa ja paikkaa, jossa se on luotu. Pekka Tammen (1991, 92) mukaan Osip Mandelštam on todennut: ”Jos haluatte lukea minua, teidän on opittava minun kulttuurini”. Toteamuksessa on perää, sillä kieli ja kulttuuri kulkevat käsi kädessä. Mandelštamin lausahdus soveltuu erityisesti kääntämisen alalle. Pelkkä kielitaito ei riitä kääntäjälle, vaan hänen on vihkiydyttävä myös kulttuurin saloihin.

Tekstin merkitys syntyy kuitenkin myös itse lukutapahtumassa. Eri ihmiset löytävät teksteistä erilaisia merkityksiä erilaisten elämäkokemuksiensa kautta. Myös ajan ja paikan vaihtuminen voi tuoda tekstiin uusia ulottuvuuksia. Lehtonen (2004, 169) toteaaakin, että merkitykset ovat aina tilapäisiä, tiettyyn aikaan ja paikkaan, tiettyihin konteksteihin sidottuja.

Kääntäjä toimii välittäjänä kahden eri maailman välillä, koska käännöksen lukijalla ei välttämättä ole samanlaista kulttuurista tietämystä kuin lähtötekstin lukijalla. Kääntäjän on otettava huomioon lähtötekstin konteksti ja välitettävä teksti uuteen kontekstiin, uusille lukijoille. Kääntäjän ammattitaitoon kuuluu molempien kontekstien ymmärtäminen. Hänen täytyy osata välittää lähtöteksti kohdekielelle niin, että se toimii uudessa kontekstissaan. Tämä ei tarkoita sitä, että lähtökonteksti pitäisi häivyttää, vaan kyse on oikeastaan illuusion

luomisesta. Kääntäjän tehtävänä ei ole selostaa kaikkia kulttuurien välisiä eroja, vaan saada teksti toimimaan uudessa ympäristössä. Kääntäjä kirjoittaa tekstin uudestaan uusia lukijoita, uutta aikaa, paikkaa ja kontekstia silmälläpitäen.

Kulttuuri ilmenee teksteissä monin tavoin. Kääntämistä ajatellen huomio kiinnittyy ennen muuta paikallisiin, kulttuurisidonnaisiin käännösongelmiin. Javier Franco Aixelán mukaan kulttuurisidonnaiset ilmaukset ovat sellaisia kohtia tekstissä, joiden funktio ja konnotaatiot lähtötekstissä saavat aikaan käännösongelman, kun ne siirretään kohdetekstiin. Tämä ongelma voi johtua joko siitä, että kohdekulttuuri ei tunne kyseisiä käsitteitä, tai siitä, että käsitteillä on erilainen intertekstuaalinen asema kohdetekstin lukijoiden kulttuurissa. (Aixelá 1996, 58.)

Kulttuurisidonnaiset käännösongelmat voivat olla joko kielenulkoisia tai kielensisäisiä.

Kielenulkoiset ilmaukset viittaavat maailmaan kielen ulkopuolella. Ilmauksilla voidaan viitata kulttuurissa tunnettuihin asioihin, ihmisiin tai tarinoihin. (Leppihalme 2000, 93–94.)

Esimerkiksi intertekstuaaliset viittaukset voidaan nähdä kulttuurisidonnaisena ilmiönä. Toki tietyt viittaukset, esimerkiksi Raamatun lauseet tai Shakespeare-sitaatit, voivat olla tunnettuja monissa maissa. Tässä tutkimuksessa keskityn kuitenkin intertekstuaalisuuteen etupäässä kulttuurisidonnaisena ilmiönä. Tutkielman ulkopuolelle jäävät kielensisäiset kulttuurisidonnaiset ilmaukset, joihin kuuluvat esimerkiksi murteet, kielen rekisterin vaihtelut ja voimasanat (mts. 93–94).

Tarkastelen seuraavaksi kielenulkoisia kulttuurin ilmentymiä tarkemmin. Käsittelem reaalioita vain lyhyesti, sillä aihetta on käännöstieteissä tutkittu varsin laajasti (esim. Aixelá 1996; Leppihalme 2001; Nedergaard-Larsen 1993). Tämän jälkeen pohdin laajemmin käännöstieteissä vähemmän esillä ollutta intertekstuaalisuutta.

2.3 Reaaliat

Reaaliat ovat kielenulkoisia kulttuurisidonnaisia ilmauksia (Leppihalme 2001, 139). Ne viittaavat tietylle kulttuurille tyypillisiin asioihin, joiden kääntäminen jollekin toiselle kielelle voi olla ongelmallista. Reaaliota löytyy elämän joka alueelta, arkipäivän askareista politiikan käsitteisiin (Leppihalme 2001, 139). Birgit Nedergaard-Larsen (1993) on tutkinut kielenulkoisia kulttuurisidonnaisia ongelmia tekstittämisen yhteydessä. Nedergaard-Larsen (1993, 211) jakaa kielenulkoiset kulttuurisidonnaiset ongelmat neljään luokkaan: maantieto, historia, yhteiskunta ja kulttuuri (ks. taulukko 1). Näihin neljään luokkaan kuuluu erilaisia osa-alueita.

Jaottelu voi auttaa kääntäjää hahmottamaan, minkälaisiin kulttuurisidonnaisiin ongelmiin käännoistyössä voi törmätä. Vaikka Nedergaard-Larsenin luokittelu antaakin osviittaa kulttuurisidonnaisten ongelmien moninaisuudesta, luokittelun käyttäminen käytännön analyysissä voi olla ongelmallista. Analyysissä luokittelun puutteet voivat tulla esille, sillä kategoriat vaikuttavat jossain määrin päällekkäisiltä. Ongelma ei tietenkään koske pelkästään Nedergaard-Larsenin laatimaa luokittelua, vaan luokitteluja ylipäätään. Täysin toisensa poissulkevia kategorioita on lähes mahdotonta luoda. Esimerkiksi maininta Elias Lönnrotista sopisi hyvin sekä historia- että kulttuurikategorioihin. Kulttuurisidonnaiset ilmaukset voisi myös jaotella eri tavalla. Esimerkiksi koulutus voitaisiin nähdä yhteiskuntaan kuuluvana ilmiönä kulttuurin sijaan.

Taulukko 1. Birgit Nedergaard-Larsenin (1993) laatima kielenulkoisten kulttuurisidonnaisten ongelmien jaottelumalli

Luokka	Osa-alue	Esimerkki
Maantieto	maantieto	vuoret, joet
	meteorologia	sää, ilmasto
	biologia	kukat, kasvit
	kulttuurinen maantieto	alueet, kaupungit, tiet
Historia	rakennukset	muistomerkit, linnat
	tapahtumat	sodat, vallankumoukset, liputuspäivät
	ihmiset	historian merkkihenkilöt
Yhteiskunta	talous	kauppa, teollisuus
	yhteiskunnan organisaatiot	puolustus, poliisi, viranomaiset
	politiikka	ministeriöt, vaalitapa, poliittiset puolueet, poliittiset järjestöt
	yhteiskunnan tila	ryhmät, alakulttuurit, elinolosuhteet, ongelmat
	tavat	asuminen, liikenne, ruoka, vaatetus, jokapäiväiset esineet, ihmissuhteet
Kulttuuri	uskonto	kirkot, rituaalit, pyhimykset
	koulutus	koulut, tutkinnot
	media	TV, radio, lehdet
	kulttuuri, vapaa-aika	museot, taide, kirjallisuus, kirjailijat, teatteri, elokuvat, näyttelijät, muusikot, ravintolat, hotellit, kahvilat, urheilu, urheilijat

Nedergaard-Larsenin luokittelua voi kenties käyttää jonkinlaisena tukena kulttuurisidonnaisten ilmausten tunnistamisessa. Tutkielma-aineistossa esiintyvien kulttuurisidonnaisten ilmausten luokittelu tämän mallin mukaisesti ei kuitenkaan tunnu mielekkäältä vaihtoehdolta. Erilaiset käänösstrategiat voivatkin tarjota paremman pohjan analyysille.

Leppihalmeen (2001, 139) mukaan reaaliat voivat vaikeuttaa kommunikointia kielten välillä ja jopa saman kielen sisällä. Kulttuurisidonnaisia ilmauksia ei silti pidä mieltää

mahdottomiksi käännösongelmiksi. Werner Koller (artikkelissa House 2006, 351) toteaa, että vaikka kulttuurisidonnaiset ilmaukset voikin ymmärtää vain tietyssä kulttuurisessa kontekstissa, ne on kuitenkin mahdollista kääntää erilaisten kompensoivien mekanismien eli käänösstrategioiden avulla. Käsittelen reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten käänösstrategioita tarkemmin tutkielman kolmannessa luvussa.

Reaalia on oikeastaan kattotermi, jonka sisälle mahtuu koko kulttuuri. Näin ollen myös intertekstuaaliset viittaukset voi ymmärtää reaalioiden yhdeksi alalajiksi. Yhdistänkin analyysissäni kaikki teksteihin liittyvät reaaliat, esimerkiksi teokset ja kirjalliset henkilöt, intertekstuaalisuuteen.

2.4 Intertekstuaalisuus

Intertekstuaalisuus on termi, jolle ei ole olemassa yhtä yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Intertekstuaalisuuden pohjalla on kuitenkin ajatus siitä, että kaikki tekstit ovat sidoksissa toisiin teksteihin. Intertekstuaalisuudella viitataan siis tekstien välisiin suhteisiin. Oikeastaan kaikki, mitä kirjoitamme, on intertekstuaalista: ammennamme tiedostamatta tai tiedostaen vaikutteita lukemistamme teksteistä ja kokemuksistamme, jotka sitten heijastuvat omaan kirjoittamiseemme. Emme kirjoita tyhjiössä, vaan kaikki mitä olemme lukeneet ja kokeneet vaikuttaa kirjoitusprosessiimme. Sama pätee myös lukemiseen: lukija tuo omat taustatietonsa tekstin tulkintaprosessiin.

Intertekstuaalisuus ilmiönä on ollut olemassa niin kauan kuin kirjoitustaitokin (Worton & Still 1995, 2). Kirjailijat ovat kautta aikain lainanneet ja kehittäneet kuulemiaan ja lukemiaan tekstikatkelmia, saaneet vaikutteita ympäröivästä maailmasta ja sen teksteistä. Graham Allen

näkee intertekstuaalisuuden varsinaisena lähtölaukauksena kuitenkin 1900-luvun kielitieteen ja etenkin Ferdinand de Saussuren työn. Saussure ymmärsi, että kielellisessä merkissä tai sanassa itsessään ei ole merkitystä, vaan merkitys syntyy suhteista ja yhteyksistä muihin sanoihin. (Allen 2000, 10.)

Toisena intertekstuaalisuuden merkittävänä taustavoimana voidaan pitää Mihail Bahtinia ja hänen piiriään, johon kuuluivat muun muassa Valentin Vološinov ja Pavel Medvedev. Neuvostoliitossa 1920-luvulla vaikuttanut Bahtinin piiri oli kiinnostunut kielen sosiaalisesta kontekstista ja sanan dialogisuudesta. Bahtin ymmärsi, että emme voi koskaan omistaa kieltä, eikä tulkinta voi koskaan olla lopullinen tai valmis. (Allen 2000, 11, 21, 27–28; Lehtonen 2004, 53, 55–57.)

Intertekstuaalisuus terminä on kuitenkin peräisin Julia Kristevan esseestä ”Sana, dialogi ja romaani”, joka julkaistiin ensimmäisen kerran vuonna 1967. Esse pohjautuu Bahtinin ajatuksiin, ja sen avainsanana on tekstin dialogisuus. Tekstillä ei ole kiinteää merkitystä, sillä tekstissä kohtaavat ja risteävät erilaiset kirjoitukset. Tekstissä keskustelevat niin kirjailija, vastaanottaja kuin nykyinen tai mennyt kulttuurinen kontekstikin. Kristevan (1993, 23) mukaan ”jokainen teksti rakentuu sitaattien mosaiikkina, jokainen teksti on imenyt itseensä toisia tekstejä ja jokainen teksti on muunnos toisista teksteistä”. (Kristeva 1993, 8, 21–23; Makkonen 1991, 18.)

Kristeva jakaa tekstuaalisen tilan siis kolmeen ulottuvuuteen: kirjoittavaan subjektiin, vastaanottajaan ja ulkopuolisiin teksteihin. Teksti kuuluu sekä kirjoittavalle subjektille että vastaanottajalle, mutta suuntautuu myös kohti edeltävää tai samanaikaista kirjallista perinnettä. Myös Mikko Lehtonen näkee merkityksen muodostuvan eri osien suhteesta.

Lehtonen ei kuitenkaan nosta esille kirjailijaa kuten Kristeva, vaan itse tekstin sekä kontekstin ja lukijan. (Kristeva 1993, 23; Lehtonen 2004, 152.)

Käännöstieteessä Kristevan ja Lehtosen kuvaamaan merkityksen kolmiyhteyteen voi liittää neljännenkin ulottuvuuden, kääntäjän, joka on samalla sekä kirjoittava subjekti että vastaanottaja. Kääntäjä vastaanottaa tekstin lukijana, käy dialogia sen kontekstin kanssa ja kirjoittaa sitten tekstin uusille vastaanottajille, uuteen kulttuuriin ja kontekstiin.

Perinteisesti kirjallisuustieteessä on tutkittu kirjailijan saamia vaikutteita, hänen lähteitään ja intentioitaan (Makkonen 1991, 13–17; ks. myös Clayton & Rothstein 1991, 3–11). Kristevan myötä 1960-luvun lopulla painopiste alkoi kuitenkin siirtyä tekijän intentioista lukijan merkitykseen tulkinnassa. Varsinaisen läpimurron lukijan kannalta teki tietyssä mielessä Roland Barthes, joka julisti tekijän kuolleeksi vuonna 1968 julkaistussa esseessään ”Tekijän kuolema” ja painotti tekijän sijaan lukijan merkitystä. Barthesin (1993, 117) mukaan lukija on ”se avaruus, johon kirjautuvat – yhdenkään katoamatta – kaikki sitaatit, joista kirjoitus on tehty”. Barthes ei antanut armoa kirjoittajalle: tekijän oli kuoltava, jotta lukija saattoi syntyä.

Barthes on korostanut intertekstuaalisten lähteiden anonyymisyyttä. Sitaattien jälkiä on Barthesin mukaan mahdotonta jäljittää. Barthes kuitenkin väittää, että lukijaan ”kirjautuvat” tekstin kaikki sitaatit, eikä niitä ole tarpeenkaan tunnistaa. Kristevan tavoin Barthes määrittelee intertekstuaalisuuden hyvin laajasti. Barthesille (1993, 115) teksti ”ilmentää moniulotteista avaruutta, jossa moninaiset kirjoitukset yhtyvät ja kilpailevat, eikä yksikään niistä ole alkuperäinen: teksti on kulttuurin tuhansista kehdoista syntynyt lainausten kudos”. (Barthes 1993, 115; Clayton & Rothstein 1991, 22.)

Barthesin näkemys lukijasta pysyy niin ikään abstraktilla tasolla. Barthesille lukija on ihminen ilman historiaa, elämäkertaa ja psykologiaa. Lukija on vain *joku*, joka kokoaa yhteen ne jäljet, joista teksti koostuu. Barthesin määritelmä intertekstuaalisuudesta ja lukijasta on siis hyvin laaja ja avoin. (Barthes 1993, 117.)

Kristevan ja Barthesin määritelmät intertekstuaalisuudesta ovat analyysin ja käännöstieteen kannalta kenties liian laajoja. Anonyymejä sitaatteja, lainausten kudelmia, ei voi tutkia, sillä tutkimista varten on löydettävä joitakin konkreettisia yhteyksiä tekstien välillä. Varsinaisten käännösongelmien voi olettaa syntyvän tunnistettavista yhteyksistä muihin teksteihin.

Intertekstuaalisuuden kattama alue voidaan jakaa kahteen osaan: rajalliseen ja yleiseen intertekstuaalisuuteen. Yleinen intertekstuaalisuus viittaa anonyymeihin lähteisiin, kun taas rajallinen intertekstuaalisuus yhdistyy tunnistettavissa oleviin viittauksiin. (Ruokonen 2006, 58.) Pekka Tammi kyseenalaistaa rajattoman intertekstuaalisuuden hyödyn tekstien luennassa. Tammen mukaan intertekstuaalisuutta tulisi tarkastella konkreettisten esimerkkien kautta. (Tammi 1991, 74.) Kääntämisen kannalta myös lukija on määriteltävä jotenkin, sillä kääntäjän on työssään otettava huomioon kulttuurien ja lukijoiden erot eli se, kenelle käännetään.

Monet tutkijat määrittelevätkin intertekstuaalisuuden Barthesia ja Kristevaa kapeammin. Gérard Genettelle intertekstuaalisuus merkitsee kahden tai useamman tekstin yhtäaikaista läsnäoloa – jonkin tekstin todellista läsnäoloa toisessa tekstissä. Genetten määrittelemään intertekstuaalisuuteen kuuluvat lainausmerkeillä erotetut lainaukset, plagiarismi ja alluusiot eli viittaukset. (Genette 1997, 1–2.)

Toinen intertekstuaalisuuden kapeammin rajaava tutkija on Michael Riffaterre. Barthesin tapaan Riffaterre korostaa lukijan tärkeyttä. Riffaterren mukaan intertekstuaalisuus asettaa rajoja lukemiselle ja toimii oppaana tulkinnalle. Ajatuksena on, että intertekstuaalinen menetelmä ohjaa lukijan oikeaan tulkintaan. Riffaterren mielestä lukijan tulee kuitenkin tuntea viittauksen kohteet eli subtekstit, jotta hän voi ymmärtää teoksen koko merkityksen. (Clayton & Rothstein 1991, 23–24; Riffaterre 1995, 56.)

Kristevan ja Barthesin mukaan tekstin merkityksiä ei voi rajata, koska tekstissä ei ole yhtä ainoaa totuutta. Tämä on ristiriidassa Riffaterren näkemyksen kanssa. Riffaterre kokee, että oikea tulkinta on olemassa. Näkemys on ongelmallinen, sillä eri konteksteissa tekstejä voidaan tulkita eri tavalla, eikä näin ollen yhtä ainoaa oikeata tulkintaa voi olla. Riffaterre ei tunnu huomioivan esimerkiksi kulttuurin tai muiden seikkojen, kuten vaikkapa sukupuolen, vaikutusta tekstien luentaan. Hän myöntää kuitenkin, että kulttuuriset muutokset voivat tehdä viittausten huomaamisesta vaikeampaa (Riffaterre 1995, 58). Silti Riffaterre (1995, 65) uskoo, että hajamielisimmätkin lukijat löytävät punaisen langan, joka johtaa tulkinnan lähteille. Lukijat löytävätkin varmasti omat tulkintansa, mutta on kyseenalaista ajatella, että tulkintoja olisi vain yksi ajasta ja paikasta riippumatta. Riffaterre kirjallisuudentutkijana haluaa ehkä uskoa absoluuttiseen, oikeaan tulkintaan, mutta monitulkintaisuus tulee esille tosielämässä, esimerkiksi kääntäjän työssä. Lukijoiden tulkinnat voivat erota toisistaan, eikä näitä erilaisia tulkintoja ole tarpeen asettaa paremmuusjärjestykseen. Tärkeämpää lienee se, että lukija ylipäättään tulkitsee ja yrittää tehdä tekstin merkitykselliseksi itselleen.

Mikko Lehtosen näkemys intertekstuaalisuuden ja lukemisen suhteesta on tiettyssä mielessä realistisempi kuin Riffaterrella. Lehtonen ei puhu oikeasta tulkinnasta, vaan siitä, kuinka intertekstuaalinen tietämys ohjaa lukijoita lukemaan teksteihin tiettyjä merkityksiä pikemmin

kuin toisia. Merkitysten moninaisuus ei Lehtoselle tarkoita sitä, että teksteistä voitaisiin löytää mitä tahansa merkityksiä. Tulkintaa rajoittavat niin lukijoiden tiedot kuin itse tekstitkin.

Kaikki aiemmin luettu vaikuttaa tekstien tulkintaan, mutta sen lisäksi lukija tuo lukutapahtumaan koko kulttuurisen taustansa ja elämäkokemuksensa. Toisin sanoen tekstin tulkinta riippuu paljolti kontekstista. (Lehtonen 2004, 155–157; 180.)

2.4.1 Intertekstuaalisuuden käsitteitä

Jotta intertekstuaalisuutta voidaan tarkastella konkreettisten esimerkkien kautta, on ensin selvitettävä muutamia käsitteitä. Esittelen näistä kaksi, joita käytän tutkielmassa: subtekstin ja allusion. Subtekstin käsite on lähtöisin Kiril Taranovskin tutkimuksista, joissa tämä analysoi sitaatteja ja alluusioita Osip Mandelštamin runoissa. Taranovski pitää subtekstiä jostakin primaaritekstistä löytyvänä toisena tekstinä, joka jollain tavalla vaikuttaa primaaritekstin tulkintaan. (Tammi 1991, 60–63.) Subteksti tuo siis lisämerkityksiä primaaritekstiin.

Subteksti-käsitteen avulla on mahdollista keskittyä konkreettiseen analyysiin, sillä käsite viittaa vain tunnistettaviin toisiin teksteihin, jotka voivat olla esimerkiksi kirjoja, lauluja tai vaikka katkelmia elokuvista tai mainoksista. Teksti täytyy tässäkin yhteydessä ymmärtää laajassa merkityksessä.

Alluusio on Inkeri Vehmas-Lehdon (1999, 104) mukaan peitetty viittaus lähtökulttuurissa tunnettuun tekstiin, tapahtumaan tai hahmoon. Myös Leppihalmeen (1994, 179) mukaan alluusio tuo tekstiin peitetyn merkityksen viittaamalla johonkin erisnimeen tai aiemmin kirjoitettuun tekstiin eli subtekstiin. Genette (1997, 2) toteaaakin, että allusion koko merkityksen ymmärtäminen edellyttää sen ja toisen tekstin välisen suhteen havaitsemista.

Hatimin ja Masonin (1992, 120) mielestä intertekstuaalisuus on alluusiota monimutkaisempi prosessi. Oikeastaan kyse on vain määritelmistä: intertekstuaalisuuden voi ymmärtää abstraktina, rajattomana ilmiönä, jonka havaittava, konkreettinen ilmentymä on alluusio. Tämän vuoksi keskityinkin analyysissäni intertekstuaalisuuden konkreettisiin ilmentymiin, joita voi kutsua alluusioiksi tai intertekstuaalisiksi viittauksiksi.

Ritva Leppihalme on alluusioita tutkiessaan havainnut, että alluusioita käytetään niiden synnyttämien assosiaatioiden ja konnotaatioiden tuoman lisämerkityksen tai -vaikutuksen takia (Leppihalme 1997, 34). Allusion sanat toimivat vihjeenä, mutta merkitys voidaan usein ymmärtää vain, jos vastaanottaja osaa yhdistää vihjeen samoihin tai samantapaisiin sanoihin jossain toisessa lähteessä eli subtekstissä (mts. 4). Alluusio on Leppihalmeen (mts. 6) mukaan sukua viittaukselle, sitaatille, lainaamiselle, intertekstuaalisuudelle sekä sanaleikeille. Lukijan tehtävä on intertekstuaalisten vihjeiden perusteella päästä syvemmän merkityksen jäljille ja samalla kohti tekstin syvällisempää tulkintaa (Leppihalme 1997, 8).

Leppihalme on listannut alluusioiden funktioita, mutta huomauttaa, etteivät funktiot ole toisistaan erillisiä alueita (Leppihalme 1997, 31). Viittauksen tulkinta riippuu aina kontekstista ja allusion tehtävästä tuossa kontekstissa. Alluusio voi toimia esimerkiksi arvoituksena tai se voi olla luonteeltaan temaattinen. Temaattinen alluusio vaikuttaa koko tekstin tulkintaan. Alluusio voi toimia myös huumorin välineenä ja apuna henkilöiden tai ihmissuhteiden kuvauksessa. (Leppihalme 1997, 31–37, 40–50, 55.) Kirjailijat saattavat viittauksia viljellessään myös pyrkiä liittämään tekstinsä osaksi kaunokirjallisuuden jatkumoa (Ruokonen 2006, 75). He voivat näin tuoda julki oman näkemyksensä esimerkiksi jostakin klassikkoteoksesta tai muuten vain kommentoida jotakin muuta kirjallista tuotosta ihailen, halveksuen tai pilke silmäkulmassa.

Alluusion yleistyessä siitä voi tulla kaavamainen, stereotyyppinen ilmaus (Leppihalme 1997, 50). Leppihalme laskee alluusioiksi myös kliseet ja sananlaskut, sillä ne muodostavat tietynlaisen kirjoittamattoman kirjallisen varaston, jota voi verrata kirjallisiin viittauksiin. Näissä tapauksissa tosin ei voida puhua yllätyksellisyydestä, joka muuten leimaa monia alluusioita. (Leppihalme 1997, 53–54.)

Intertekstuaalisuudelle tai alluusioille ei siis voi antaa mitään yksioikoista tulkintamallia tai tehtäväkuvausta. Jokainen tulkinta tai intertekstuaalisen viittauksen tehtävän määrittely täytyy tehdä sen kontekstin puitteissa, jossa viittaus esiintyy. Viittauksen havaitseminen käynnistää analyysin ja tulkintaprosessin.

2.4.2 Subtekstianalyysi

Pekka Tammen (1991, 59) mielestä intertekstuaalisuuden käsitteen alle on mahdutettu liikaa kysymyksiä, jotka on tekstianalyysiä varten osattava erottaa. Kääntäjäkään ei voi jäädä intertekstuaalisuuden abstraktille tasolle, sillä käänösprosessi vaatii päätösten tekemistä ja olennaisen erottamista epäolennaisesta. Tammi (mts. 59) käyttää erottelussa apuna Kiril Taranovskin analyysimetodia, jonka esittelen seuraavaksi lyhyesti.

Taranovskin analyysi perustuu subtekstin käsitteeseen. Subtekillä tarkoitetaan olemassa olevia tekstejä, jotka tulevat esille uudessa tekstissä (Tammi 1991, 66). Taranovskin mallissa tulkinta on avainasemassa: tulkinnan kannalta oleelliset intertekstuaaliset kytkennät on erotettava muista. Tulkinta nähdään prosessina, joka alkaa intertekstuaalisen viittauksen havaitsemisesta ja voi päättyä hyvinkin laajojen tekstien välisten verkostojen kartoittamiseen.

Tämä tarkoittaa sitä, että yksi viittaus runossa voi vaatia vaikkapa jonkin tietyn kirjailijan koko tuotantoon tutustumista. (Tammi 1991, 68–69.)

Kirjallisuudentutkijoille tällainen lähestymistapa lienee mahdollinen, mutta tavallisen lukijan ei voi olettaa ryhtyvän moiseen urakkaan. Kääntäjälle myös aika asettaa omat rajoituksensa. Tammi kuitenkin toteaa, että lukija pyrkii tulkitsemaan tekstiä paitsi suhteessa toisiin teksteihin, myös tekstin itsensä kautta. Subtekstin havaitseminen ei Tammen mukaan näyttäisi siis olevan välttämätöntä ymmärtämisen kannalta. (Tammi 1991, 63–65.) Tekstin on toimittava aina myös itsenäisenä kokonaisuutena.

Subtekstianalyysissä tekstien anonyymeillä lähteillä ja rajattomalla intertekstuaalisuudella ei ole merkitystä. Taranovskin malli sulkee analyysin ulkopuolelle myös myöhemmän kirjallisuuden vaikutuksen edeltävään kirjallisuuteen, sillä subteksti määritellään jo olemassa olevaksi tekstiksi. Tammi pitää rajausta jossain määrin keinotekoisena, vaikka vasta rajaaminen hänen mielestään syventää tulkintaa. Tulkinta jää pinnalliseksi, jos intertekstuaalisuus nähdään rajattomana ja anonyyminä. (Tammi 1991, 73–75.) Tammi (1991, 91) huomauttaa Levintonia ja Timentšikiä lainaten, että loppujen lopuksi tekstin semanttiset rajat ylittävät kenelle tahansa mahdollisen asiantuntemuksen. Analyysin rajaaminen on siis suorastaan välttämätöntä.

Konkreettisuutensa ansiosta subtekstianalyysi voi soveltua myös käännöstieteelliseen tutkimukseen. Analyysin kannalta erityisesti Tammen (1991, 75–86) luokittelemat tekstien väliset kytkennän keinot voivat olla hedelmällisiä. Tammi jakaa kytkennät neljään eri tyyppiin. Ensimmäiseen kytkentätyyppiin kuuluvat erilaiset suorat nimeämiset, esimerkiksi henkilönnimen tai teoksen mainitseminen eksplisiittisesti (Tammi 1991, 76). Tähän

kategoriaan kuuluvat siis esimerkiksi suorat viittaukset *Seitsemään veljekseen*, Väinämöiseen tai vaikkapa Nasuun. Toiseen kytkentätyyppiin puolestaan kuuluvat muut, suorat tai muunnetut, viittaukset (Tammi 1991, 78). Vehmas-Lehto (1999, 104) mainitsee lauseen ”mainonta saapuu Moskovaan” esimerkkinä muunnetusta alluusiosta. Lause viittaa Mihail Bulgakovin teokseen *Saatana saapuu Moskovaan*.

Kolmas kytkentätyyppi käsittää tyyllilliset subtekstit. Tähän kategoriaan Tammi (1991, 82) lukee sellaiset yksilölliset tyylikeinot, jotka voi yhdistää johonkin aiempaan tekstiin. Tammi (1991, 83) esimerkiksi vertaa Juha Mannerkorven runosta ”Rihmaa” löytyvää säeparia (”Kaksi seulaa, yksi tulos:/ tyhjä sisään, tyhjä ulos”) Lauri Viidan runon säkeisiin (”Onkos tuttu lopputulos:/ pappa kehään, kettu ulos”). Tammi erottaa vielä neljännen kytkentätyyppin, johon kuuluu monilähteisyys. Tällöin tekstissä on joko viittauksia kahteen tai useampaan subtekstiin tai sitten yhdestä subtekstistä itsestään löytyy varhaisempia subtekstejä eli on kysymys ”subtekstistä subtekstissä”. (Tammi 1991, 86–87.)

Ritva Leppihalme on tutkinut alluusioita samantyyppisen luokittelun avulla. Leppihalme jakaa alluusioiden kolmeen ryhmään: 1) *erisnimi- ja avainfraasi*alluusioihin, 2) *stereotyyppisiin alluusioihin* sekä 3) *alluusiomaisiin vertauksiin ja eponymisiin adjektiivieihin* (Leppihalme 1997, 10–11, oma käänös). Leppihalmeen ja Tammen tutkimuskohteet eroavat siis hiukan, koska Leppihalme on rajannut tutkimuksensa koskemaan pelkästään alluusioita eikä intertekstuaalisuutta yleensä. Näin ollen Leppihalme ei käsittele esimerkiksi tyyllillistä intertekstuaalisuutta. Käytännössä luokittelut ovat kuitenkin pitkälti samanlaisia. Leppihalmeen erisnimiäalluusioiden vastaavat Tammen ensimmäisen kytkentätyyppin suoraa nimeämistä ja avainfraasiäalluusioiden Tammen toisen kytkentätyyppin mukaisia viittauksia, joissa ei ole erisnimeä (Leppihalme 1997, 10; Tammi 1991, 76–78).

Näiden lisäksi Leppihalme erottaa omaksi ryhmäkseen stereotyyppiset alluusiot, jotka ovat yleisessä käytössä ja joiden lähteitä ei välttämättä enää muisteta (Leppihalme 1997, 10). Esimerkiksi ilmaus ”helmiä sioille” lienee useimmille tuttu, mutta harva osaa yhdistää ilmauksen Jeesuksen vuorisaarnaan (Evankeliumi Matteuksen mukaan 7:6). Leppihalme jättää vähemmälle huomiolle ryhmän, johon kuuluvat alluusiomaiset vertaukset ja eponymiset adjektiivit. Alluusiomaisilla vertauksilla Leppihalme (1997, 11) tarkoittaa pinnallisia vertailuja tai irrallisia assosiaatioita, mutta ei selitä käsitettä sen tarkemmin. Eponymisillä adjektiiveilla puolestaan viitataan erisnimistä johdettuihin adjektiiveihin, joilla ei ole kiinteää merkitystä, vaan joiden merkitys riippuu kulloisestakin pääsanasta (mts. 11). Tähän kategoriaan kuuluvat esimerkiksi ilmaukset ”orwellimainen yhteiskunta” tai ”kafkamainen tunnelma”.

Kääntäjää luokittelut voivat auttaa siinä mielessä, että hän tietyllä tavalla herkistyy huomaamaan erilaisia intertekstuaalisuuden keinoja. Huomio kiinnittyy esimerkiksi erisnimiin, mahdollisiin alluusioihin, tekstin tyylipiirteisiin ja sanontoihin. Tyyllisten subtekstien luokkaan voisi käännöstieteellisessä tutkimuksessa sijoittaa tyylipiirteet laajemmassa mielessä kuin Tammen esittelemissä kytkentätyypeissä, sillä kääntäjän on tärkeää tunnistaa minkälaisista erilaisista genreistä ja diskursseista tekstissä käytetty kieliaines on peräisin. Jos kieltä käytetään tyyllillisesti jollain tavalla poikkeavasti, siihen on yleensä jokin syy.

Australialainen kirjallisuudentutkija John Frow (1995, 46) on sitä mieltä, että tietyn intertekstuaalisen lähteen tunnistaminen ei olekaan tulkinnan kannalta olennaista, vaan pikemminkin tekstin yhdistäminen yleisempiin diskursiivisiin rakenteisiin, esimerkiksi

genreen tai ideologiaan. Tekstin tyylillisillä piirteillä on siis hyvin tärkeä merkitys, sillä nekin osaltaan ohjaavat lukijan tulkintaa.

Tyylipiirteiden käsitteleminen tekisi kuitenkin tutkielmasta liian laajan, joten jätän analyysini ulkopuolelle Tammen esittelemän kolmannen kytkentätyypin mukaiset viittaukset. Toisaalta neljäs kytkentätyyppi ja Leppihalmeen toiseen ja kolmanteen ryhmään luokittelemat tapaukset voidaan käsitellä myös yleisesti toisen kytkentätyypin eli avainfraasialluusioiden yhteydessä. Keskityn omassa analyysissäni siis ainoastaan erisnimiviittauksiin ja avainfraasialluusioiden. Käytän avainfraasialluusiosta nimitystä lauseviittaukset.

Subtekstianalyysissä on kysymys tulkinnasta. Intertekstuaalisen viittauksen havaitseminen ei vielä riitä, vaan lukijan tai kääntäjän on lisäksi mietittävä viittauksen merkitystä ja tarkoitusta tekstissä. Lisäksi Tammi (1991, 91) on oikeassa huomauttaessaan, että subtekstin tulkinta edellyttää aina määrätynlaista kulttuurista valmiutta. Tammen (1991, 91) mukaan joudumme opettelemaan tuon valmiuden tekstin antamista ohjeista. Teksti kyllä varmasti antaa vihjeitä lukijalle, mutta löytyykö sieltä myös avain kulttuurin ymmärtämiselle? Kysymys on käännöstieteen kannalta erityisen hedelmällinen, sillä oletettavaa on, että intertekstuaalisten viittausten tunnistaminen on käännöksen lukijalle vielä vaikeampaa kuin lähtökielisen tekstin lukijoille. Kaikkia viittauksia ei kääntäjäkään välttämättä huomaa, ja joitakin viittauksia voi toisaalta olla mahdotonta kääntää. Erilaiset käännösstrategiat voivat kuitenkin auttaa kääntäjää kulttuurisidonnaisten käännösongelmien ratkaisemissa.

3. REAALIOIDEN JA INTERTEKSTUAALISTEN VIITTAUSTEN KÄÄNTÄMINEN

Reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten havaitseminen tekstistä on kääntäjälle ensimmäinen askel kulttuurisidonnaisten ilmausten käänösprosessissa. Hatim ja Mason (1992, 133) ovat pohtineet intertekstuaalisten viittausten kääntämistä. Heidän mukaansa kääntäjä havaitsee ensimmäiseksi intertekstuaalisen signaalin. Tämän jälkeen kääntäjä alkaa selvittää, mikä yhteys viittauksella ja subtekstillä on, ja pohtii, mitkä viittauksen osat on tärkeää säilyttää käänöksessä. Hatimin ja Masonin mielestä viittauksen merkityksen ja konnotaatioiden tulisi käännettäessä olla etusijalla; viittauksen denotatiivinen taso eli informaation sisältö on tälle alisteinen. Kääntäjän pitäisi kuitenkin kiinnittää huomiota myös viittauksen genreen ja diskurssiin ja koettaa säilyttää ne niin hyvin kuin mahdollista. (Hatim & Mason 1992, 133–136.)

Hatimin ja Masonin päätelmät soveltuvat myös reaalioiden kääntämiseen. Kääntäjän on ensin havaittava reaalia ja sen jälkeen pohdittava ilmauksen merkitystä kyseisessä yhteydessä.

Reaaliolla voi olla tärkeitä konnotaatioita eli sivumerkityksiä, jotka tulisi säilyttää.

Esimerkiksi tekstissä mainitut erilaiset kauppojen nimet tuovat mukanaan erilaisia mielleyhtymiä, jotka eivät välttämättä avaudu kohdekieliselle lukijalle. Kääntäjän on tällöin mietittävä, onko kaupan nimi tekstissä ainoastaan tuomassa paikallisväriä vai halutaanko sillä viestiä jotakin vaikkapa tietyn fiktiivisen henkilön luonteesta tai varakkuudesta.

Hatimin ja Masonin (1992, 137) mukaan intertekstuaalisista viittauksista välitetään käänöksessä ennen kaikkea se, mitä viittaus tuo mukanaan toisesta lähteestä uuteen yhteyteensä. Samalla tavalla reaalioiden kohdalla on tärkeää miettiä, mitä reaalia tuo tekstiin.

Merkitys rakentuu toisin sanoen kontekstinsa perusteella, sillä mitään absoluuttisen oikeaa merkitystä ei ole olemassa. Kääntäjän on tehtävä oma tulkintansa tekstistä.

Ajatus tekstin mikro- ja makrotasosta voi auttaa kääntäjää. Mikrotaso viittaa tekstin sana- ja lausetasoon, kun taas makrotaso tarkoittaa tekstiä laajemmassa mielessä. Reaaliat ja intertekstuaaliset viittaukset voivat toimia molemmilla tasoilla. Makrotason viittaukset yhdistyvät jollain tavalla teoksen tulkinnallisiin kysymyksiin, kun taas mikrotason viittaukset vaikuttavat vain siinä yhteydessä, jossa ne esiintyvät. Mikrotason viittauksilla ei siis ole merkitystä teoksen kokonaistulkinnan tai tematiikan kannalta. (Leppihalme 1997, 31–32.) Tämän vuoksi kääntäjän on syytä kiinnittää erityistä huomiota makrotasolla esiintyviin kulttuurisidonnaisiin ilmauksiin ja viittauksiin.

Selvitettyään, mikä merkitys tietyllä ilmauksella on tekstissä, kääntäjä voi ryhtyä miettimään sopivaa käännösstrategiaa. Leppihalme (2001, 140) tukeutuu Lörscherin määritelmään, jonka mukaan käännösstrategia ymmärretään tietoisesti valituksi menetelmäksi jonkin ongelmakohdan ratkaisemiseksi. Käännösstrategialla voidaan tosin viitata myös kääntäjän valitsemaan yleiseen toimintamalliin. Leppihalme tekeekin jaon globaaleihin ja lokaaleihin käännösstrategioihin. Globaalit strategiat pätevät koko tekstin suhteen, kun taas lokaalien strategioiden avulla ratkaistaan tekstissä esiintyviä paikallisia ongelmakohtia, esimerkiksi kulttuurisidonnaisia käännösongelmia. Globaali strategia on tavallaan tekstin kääntämisen kokonaisstrategia, joka vaikuttaa lokaalien strategioiden valintaan. (Leppihalme 2001, 140–145.)

Juuri kulttuurisidonnaisten ilmausten kohdalla kääntäjän on usein turvauduttava erilaisiin käännösstrategioihin, sillä ilmauksille ei välttämättä ole olemassa varsinaisia vastineita

toisissa kielissä. Kääntäminen on päätösten tekemistä: kääntäjät päättävät, mikä on tehokkain strategia tekstin kääntämiseksi tietynä aikana tietyssä kulttuurissa (Lefevere 1992, 11). André Lefeveren (1992, 6) mukaan kääntäjät ovat sovitteluratkaisujen, kompromissien, käsityöläisiä. Päätöksiä on tehtävä, koska käännöksen lukijoilla voi olla erilainen tietovarasto kuin lähtötekstin lukijoilla (Hatim & Mason 1992, 137). Kääntäjän on otettava tämä huomioon käännösratkaisuja tehdessään.

3.1 Reaalioiden käännösstrategiat

Käsittelen seuraavaksi reaalioiden käännösstrategioita Leppihalmeen (2001, 140–145) jaottelun mukaisesti. Keskityn tutkielmassani erityisesti lokaaleihin käännösstrategioihin ja kontekstin merkitykseen käännösstrategian valinnassa. Leppihalme (2001) on luonut oman jaottelunsa Bödekerin & Freesen, Florinin, Nedergaard-Larsenin ja Kujamäen jaotteluiden pohjalta. Leppihalme on jakanut reaalioiden käännösstrategiat seitsemään ryhmään:

1) *vierassana*, 2) *käännöslaina*, 3) *kulttuurinen adaptaatio*, 4) *hyperonyymi*, 5) *tarkennus*, 6) *lisäys* ja 7) *poisjättäminen*. (Leppihalme 2001, 140–141, oma käännös.)

Vierassana tarkoittaa lähtökielisen ilmauksen käyttämistä käännöksessä. Pienet muutokset ovat kuitenkin mahdollisia, kuten esimerkiksi kirjoitusasun muuttaminen tai kursivoinnin käyttäminen käännöksessä. (Leppihalme 2001, 141.) Kääntäjä saattaa turvautua tähän strategiaan tuodakseen käännökseen lähtökulttuurin väriä (esim. puhutteluilmauksella *sir*). Toisaalta muutamat vieraskieliset sanat ovat suomessa jo niin tavallisia, ettei vieraan sanan säilyttäminen todennäköisesti aiheuta lukijalle minkäänlaista päänvaivaa (esim. *pub* > *pubi*, esimerkki Leppihalmeelta). Suomesta ja muista pienistä kielistä valtakielille käännettäessä strategian voi olettaa olevan harvinaisempi.

Käännöslainassa lähtötekstin ilmauksen osat käännetään sananmukaisesti. Leppihalme otaksuu, että sananmukainen käännös saattaa olla kaikkein käytetyin yleisnimien käännösstrategia, etenkin silloin kun käännettävää käsitettä ei vielä tunneta kohdekielessä ja sille tarvitaan uusi ilmaus. (Leppihalme 2001, 141–142.) Esimerkiksi monet kansainvälisen politiikan termit käännetään usein sananmukaisesti (esim. *axis of evil* > *pahan akseli*).

Kulttuurisessa adaptaatiossa on kyse reaalian konnotaatioiden ja assosiaatioiden välittämisestä kohdekulttuurin vastineita käyttämällä. Tällöin lähtökulttuurin ilmaus korvataan kohdekulttuurissa tutummalla ilmauksella. Tätä strategiaa voidaan käyttää esimerkiksi tuotemerkkien, liikkeiden tai lehtien nimiä käännettäessä (esim. *Lapin Kansa* > *the Lapland News*, *Hyde Park Corner* > *Esplanadin kulma*, esimerkit Leppihalmeelta). (Leppihalme 2001, 142.) Kulttuurinen adaptaatio on jossain määrin ongelmallinen käännösstrategia. Nedergaard-Larsenin (1993, 231) mukaan kulttuurinen adaptaatio aiheuttaa uskottavuusongelman. Englantilaisen kirjan henkilöt tuskin jutustelevat keskenään esimerkiksi suomalaisista julkisuuden henkilöistä tai paikannimistä. Kulttuurisen adaptaation sijaan kääntäjän onkin usein viisaampaa turvautua muihin käännösstrategioihin.

Käytettäessä hyperonyymia eli yläkäsitettä kohdekielinen ilmaus muuttuu käännöksessä epämääräisemmäksi (esim. sanasta *ruusu* voidaan käyttää käännöksessä yläkäsitettä *kukka*, esimerkki Leppihalmeelta). Tämän strategian käyttäminen johtaa Leppihalmeen mukaan usein tekstin laimentumiseen. Strategian käyttäminen voi kuitenkin olla välttämätöntä silloin, kun kohdekielessä ei ole lähtökielen mukaisia luokitteluja eri asioille. (Leppihalme 2001, 143.)

Lisäämällä tarkennuksen tai selvennyksen kulttuurisidonnaisen ilmauksen yhteyteen kääntäjä voi auttaa kohdetekstin lukijaa, joka ei välttämättä tunne lähtökulttuuria yhtä hyvin kuin kääntäjä (esim. *Tuonela* > *Tuonela, the Land of the Dead*, *Pyhäjärvi* > *Lake Pyhäjärvi*, esimerkit Leppihalmeelta). Selityksen lisääminen auttaa lukijaa yleensä sanan merkityksen ymmärtämisessä, mutta Leppihalmeen mukaan ilmauksen konnotaatiot häviävät käännoksestä kuitenkin usein. Leppihalme toteaa strategian pyrkivän mahdollisten kulttuuritöyssyjen poistamiseen ja lukijan palvelemiseen. Hän kuitenkin huomauttaa, että jotkut lukijat voivat pitää selityksiä turhina ja jopa ärsyyntyä niistä. (Leppihalme 2001, 143.) Kääntäjän onkin kiinnitettävä huomiota siihen, että mahdolliset lisäykset sopivat tekstin yleiseen linjaan. Liiallinen kulttuuritöyssyjen tasoittelu on turhaa. Se aliarvioi lukijaa ja johtaa jo aiemmin mainittuun tekstin laimentumiseen.

Kääntäjä voi lisätä selityksen myös tekstin ulkopuolelle. Tällaisia lisäyksiä ovat esimerkiksi kääntäjän huomautukset, sanastot, esipuheet tai jälkikirjoitukset. Lisäyksen avulla kääntäjä voi selventää yksittäisiä sanoja tai selittää yleisemmin lähtökulttuurin taustoja. Mitä kaukaisempi lähtökulttuuri on ajassa ja paikassa, sitä enemmän selityksiä saatetaan tarvita tekstin ymmärtämiseksi. Toisaalta lisääntynyt kulttuurienvälinen viestintä saattaa myös vähentää selitysten tarvetta. (Leppihalme 2001, 144.)

Suomessa kääntäjät pitävät poisjättämistä Leppihalmeen mukaan nykyään viimeisenä vaihtoehtona. Usein poisjättämisessä on kyse reaalian joidenkin yksityiskohtien poisjättämisestä. (Leppihalme 2001, 144–145.)

3.2 Intertekstuaalisten viittausten käänösstrategiat

Kääntäjä voi samastua Barthesin (1993, 115) näkemykseen siitä, että teksti on kulttuurin tuhansista kehoista syntynyt lainausten kudus. Kaikista mahdollisista viittauksista ei kääntäjäkään silti voi olla perillä. Kääntäjän onkin erotettava tulkinnan kannalta oleelliset intertekstuaaliset viittaukset rajattomasta intertekstuaalisuudesta. Rajoja on asetettava, sillä anonyymeillä viittauksilla ei ole tulkinnan tai kääntämisen kannalta merkitystä.

Liian tiukat rajaukset eivät myöskään sovellu käännöstieteen alalle. Esimerkiksi edellisessä luvussa mainitut Genetten ja Riffaterren määritelmät vaikuttavat käännöstieteen kannalta liian suppeilta. Genette ei käsittele tyylillistä intertekstuaalisuutta lainkaan, kun taas Riffaterren näkemyksen ongelmana on ajatus oikeasta tulkinnasta. Riffaterre ei ota huomioon ajan ja kontekstin vaikutusta tulkintaan, vaan uskoo, että teksti säilyttää identiteettinsä ulkoisen maailman muutoksista huolimatta (Riffaterre 1995, 57). Lisäksi Riffaterre uskoo, että teksti ohjaa kaikki lukijat samanlaiseen tulkintaan (Riffaterre 1995, 57, 70). Tällainen usko tekstin sisäiseen voimaan on kääntäjän kannalta liian idealistinen. Kääntäjä havaitsee usein, että tekstin voi tulkita monella tavalla, ja joutuu tekemään päätöksiä oman tulkintansa pohjalta.

Hatim ja Mason (1992, 131) uskovat, että kääntäjät pystyvät käsittelemään intertekstuaalisia ongelmia ilman teoriaakin. Kääntäjät tekevätkin varmasti usein päätöksiä intuitiivisesti, mutta toisaalta kääntäjät voivat hyötyä siitä, että intertekstuaalisuutta tarkastellaan teoreettisen viitekehyksen kautta ja syvennyttään tekstin tunnistettavissa oleviin viittauksiin.

Hatim ja Mason (1992, 128) korostavat intertekstuaalisuuden motivoitua luonnetta: intertekstuaalista viittausta käytetään jonkin syyn takia. Viittauksen tuominen uuteen

kontekstiin synnyttää uusia merkityksiä (mts. 128). Viittaus voi tuoda tekstiin huumoria, syventää tulkintaa tai selventää henkilöiden välisiä suhteita.

Ruokonen (2006, 76) toteaa, että kääntäjän pitäisi ottaa viittauksen funktion lisäksi huomioon myös käänösnormit ja kohdelukijoiden tiedot. Kääntäjän tehtävä on haastava. Hänen on mietittävä, mitä viittauksella halutaan sanoa ja toisaalta, miten viittauksen voi kääntää niin, että tuo sanoma välittyy myös kohdekielisille lukijoille, joiden tiedot voivat erota huomattavastikin lähtötekstin lukijoiden tiedoista. Tietysti on aina pidettävä mielessä, että myös jaottelu lähtökielen ja kohdekielen lukijoihin on tavallaan keinotekoinen, sillä näidenkin ryhmien sisällä on hyvin paljon vaihtelua. Lähtö- ja kohdekielen lukijoiden välillä voi silti olettaa olevan paljon eroja erilaisista kulttuuriympäristöistä johtuen. Esimerkiksi suomalaisten ja englantilaisten lukijoiden taustatiedot ovat väistämättä hyvin erilaiset.

Ritva Leppihalme (1997, 78–131) on käsitellyt alluusioiden käänösstrategioita laajasti. Esimerkiksi Minna Ruokonen (2006, 75) on luonut oman jaottelunsa viittausten käänösstrategioista Leppihalmeen esittelemien strategioiden pohjalta. Tukeudun omassa jaottelussani eritoten Ruokosen jaotteluun, sillä se on yksinkertainen ja toimiva, ja sitä voi soveltaa kaikenlaisten intertekstuaalisten viittausten kohdalla. Ruokonen (2006, 69) yhdistää luokittelun vain rajalliseen intertekstuaalisuuteen eli tunnistettavien viittausten tutkimiseen, mikä soveltuu hyvin käänöstieteelliseen tutkimukseen.

Ruokonen (2006, 75) on jakanut strategiat kahteen ryhmään, säilyttäviin ja muokkaaviin strategioihin, joihin hän on sisällyttänyt erilaisia alaryhmiä:

1. Säilyttävät strategiat

1.1 Viittauksen säilyttäminen vieraskielisenä

1.2 Erisnimen säilyttäminen sellaisenaan

1.3 Sananmukainen käänös

1.4 Olemassa olevan käänöksen käyttö

2. Muokkaavat strategiat

2.1 Selityksen lisääminen

2.2 Korvaaminen

2.3 Poisjättäminen

Viittaus säilytetään käänöksessä usein vieraskielisenä, jos viittaus on lähtötekstissäkin vierasta kieltä, esimerkiksi ranskankielinen lause englanninkielisessä tekstissä, joka käännetään suomeksi. Samoin erisnimet säilytetään kaunokirjallisuudessa usein sellaisenaan. Lastenkirjallisuudessa nimien kääntäminen on tosin melko tavallista (Aaltonen 2001, 394).

Sananmukaisessa käänösstrategiassa lähtöteksti käännetään sanasta sanaan, muuttamatta tekstiä juurikaan. Tämän vuoksi Leppihalme (1994, 179) onkin nimennyt strategian minimimuutokseksi. Leppihalmeen mukaan strategia toimii, jos viittaus tunnetaan sekä lähtöettä kohdekulttuurissa. Jos viittaus on kohdekulttuurissa tuntematon, mutta se silti käännetään suoraan, viittaus ja sen mukanaan tuomat lisämerkitykset eivät välttämättä välity kohdelukijoille. (Leppihalme 1994, 179–180.)

Olemassa olevan käännöksen käyttö on mahdollista silloin, kun jollakin viittauksella on vakiintunut vastine kohdekielessä (esim. *League of Nations* > *Kansainliitto*, esimerkki Ruokoselta). Erisnimien lisäksi myös muut lainaukset tai viittaukset voidaan joskus kääntää olemassa olevaa käännöstä käyttämällä. Tällaisia viittauksia voivat olla esimerkiksi katkelmat Shakespearelta tai muista teksteistä, jotka tunnetaan sekä lähtö- että kohdekulttuureissa.

Selityksen lisääminen on tarpeen silloin, kun viittaus ei muuten aukene kohdekielisellet lukijalle. Kääntäjän ammattitaito on tässä koetuksella, sillä teksti ei saa jäädä käsittämättömäksi, mutta toisaalta myös liiallinen selittäminen voi pilata lukukokemuksen. Tärkeintä on, että lukija pääsee viittauksen merkityksen jäljille.

Jos viittausta ei tunneta kohdekulttuurissa, se voidaan myös korvata toisella viittauksella tai jollain muulla ilmauksella. Korvaaminen on reaalioiden yhteydessä mainittua kulttuurista adaptaatiota laajempi käännösstrategia. Ei ole kovin todennäköistä, että esimerkiksi englanninkielisen kirjan hahmot siteeraisivat *Tuntematonta sotilasta* tai *Kalevalaa*. Korvaaminen voi kuitenkin olla toimiva käännösstrategia, jos tekstin konteksti ja lähtökulttuuri otetaan käännettäessä huomioon. Poisjättäminen on todennäköisesti myös intertekstuaalisten viittausten kohdalla harvinainen käännösstrategia.

Käytän oman analyysini pohjana Leppihalmeen jaottelua kulttuurisidonnaisista ilmauksista sekä Ruokosen jaottelua viittausten käännösstrategioista. Näiden pohjalta olen tehnyt jaottelun, jota sovellan sekä reaalioiden että intertekstuaalisten viittausten analyysiin.

Tutkielmassa käytetyt kääntämisen strategiat ovat seuraavat: 1) *säilyttäminen*, 2) *käännösvastine*, 3) *minimimuutos*, 4) *yläkäsité*, 5) *selityksen lisääminen*, 6) *korvaaminen* ja 7) *poisjättäminen*. Sekä reaalioiden että intertekstuaalisiin viittauksiin sovellettavan,

samanlaisen jaottelun taustalla on toive siitä, että jaottelu paljastaa jotakin reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten kääntämisen eroista ja yhtäläisyyksistä.

Säilyttävän strategian alle olen luokitellut kaikki reaaliat ja viittaukset, jotka on käänöksessä säilytetty ennallaan tai joihin on tehty vain pieniä muutoksia. Mikäli ilmaukselle on olemassa englanninkielinen vastine, jota on käytetty käänöksessä, olen luokitellut tapaukset luokkaan ”käänösvastine”. Minimimuutos viittaa sananmukaisesti käännettyihin ilmauksiin.

Yläkäsitteen alle kuuluvat käänökset, joiden käyttöalue on lähtökielen ilmausta laajempi.

Olen luokitellut tähän kategoriaan esimerkiksi erisnimet, jotka on käänöksessä korvattu laajemmalla yleiskäsitteellä (esim. *Korkeasaari* > *zoo*). Kategoriaan ”selityksen lisääminen” kuuluvat erilaiset tekstiin tehdyt selventävät lisäykset. Korvaavaan strategiaan kuuluvat puolestaan käänökset, joissa ilmaus on käänöksessä korvattu jollain toisella ilmauksella. Poisjättämisessä joko kokonainen ilmaus tai ilmauksen osa on jätetty pois käänöksestä.

Esittelen seuraavassa luvussa teoksen *Ennen päivänlaskua ei voi* sekä teoksen kirjoittajan Johanna Sinisalon ja kääntäjän Herbert Lomasin. Tämän jälkeen keskityn itse aineiston analyysiin.

4. TUTKIMUSAINEISTO

4.1 Johanna Sinisalo ja Herbert Lomas

Johanna Sinisalo ponnahti suuren yleisön tietoisuuteen vuonna 2000 voitettuaan Finlandia-palkinnon esikoisromaanillaan *Ennen päivänlaskua ei voi*. Hän on syntynyt Sodankylässä, mutta asuu tätä nykyä Tampereella. Sinisalo ei ole kirjoittamisen saralla mikään untuvikko, sillä hän on julkaissut tieteis- ja fantasianovelleja jo 1980-luvulta lähtien. *Ennen päivänlaskua ei voi* -romaanin lisäksi Sinisalo on kirjoittanut romaanit *Sankarit* (2003), *Lasisilmä* (2006) ja *Kätkeytyt* (2006) sekä lyhytproosakokoelman *Kädettömät kuninkaat ja muita häiritseviä tarinoita* (2005). Sinisalo on myös toimittanut useita teoksia, esimerkiksi vuonna 2005 ilmestyneen antologian *The Dedalus Book of Finnish Fantasy*, ja toiminut televisiokäsikirjoittajana. Finlandia-palkinnon ohella Sinisalo on saanut useaan otteeseen Turun Science Fiction -seuran myöntämän Atorox-palkinnon. Sinisalo sai myös yhdysvaltalaisen James Tiptree Jr. Award -palkinnon teoksestaan *Ennen päivänlaskua ei voi* vuonna 2004. *Ennen päivänlaskua ei voi* onkin Sinisalon ylivoimaisesti tunnetuin teos. Se on käännetty kymmenelle eri kielelle: ruotsiksi, latviaksi, japaniksi, ranskaksi, englanniksi, tšekiksi, puolaksi, saksaksi, venäjäksi ja espanjaksi. (Energia Productions 2007, Tampereen kaupunginkirjasto 2007.)

Sinisalo tunnetaan parhaiten nimenomaan scifi- ja fantasiakirjailijana, vaikka hän itse haluaisi jo irtautua tuosta leimasta. Sinisalo pelkää ihmisten vierastavan hänen romaanejaan tämän mielikuvan takia, vaikka teokset ovatkin vankasti todellisuuteen ankkuroituneita.

(Kangasluoma 2006, 10.) Sinisalon pelko on ymmärrettävää, sillä fantasiaa on pidetty ja

pidetään jossain määrin edelleenkin jotenkin realistista kirjallisuutta alempiarvoisena genrenä (Eskola ym. 1998, 8). Fantasia on kuitenkin kukoistanut marginaalissa ja lastenkirjallisuudessa, ja fantasian arvostus tuntuu viime vuosina kasvaneen, esimerkiksi J. K. Rowlingin ja Harry Potter -kirjojen ansiosta. Sinisalo haluaa käyttää fantasiaa työkaluna. Hänen mielestään fantasian keinoin, arkitodellisuuden ulkopuolisen elementin avulla, tuttuja aiheita voidaan tarkastella uudesta näkökulmasta. (Kangasluoma 2006, 10.)

Herbert Lomas on kääntänyt *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen englanniksi. Lomas on syntynyt vuonna 1924 Penniineillä ja asuu nykyään Suffolkissa, Englannissa. Hän on runoilija, kriitikko ja kääntäjä. Lisäksi Lomas on toiminut englannin kielen ja kirjallisuuden opettajana. Hän on kääntänyt muun muassa kolme antologiaa: *Territorial Song: Contemporary Writing from Finland* (1981), *Contemporary Finnish Poetry* (1991) ja *A Way to Measure Time: Contemporary Finnish Literature* (1992). Tämän lisäksi hän on kääntänyt useiden suomalaisten runoilijoiden ja kirjailijoiden tuotoksia, esimerkiksi Arto Paasilinnaa, Eeva-Liisa Manneria ja Gösta Ågrenia. Lomas on myös julkaissut kymmenen omaa runokokoelmaa. Lomas palkittiin Suomen Valkoisen Ruusun Ritari -ansiomerkillä vuonna 1991, ja vuonna 1992 Lomas sai Suomen valtion ulkomaisen kääntäjäpalkinnon. (Templeton 2007; Lahden kirjailijakokous Mukkula 2007.)

Ennen päivänlaskua ei voi ilmestyi englanniksi nimellä *Not Before Sundown* vuonna 2003. Sinisalo epäili kirjaa kirjoittaessaan, ettei sitä voitaisi kääntää muille kielille kansallisten viitteiden vuoksi (Kangasluoma 2006, 12). Kääntäjän tehtävä onkin haasteellinen: Sinisalon teoksessa suomalainen nykyaika kohtaa menneet uskomukset, tarinat ja tyyli. Lomas on kuitenkin onnistunut vaikeassa tehtävässään varsin hyvin, ja hän osaa uskottavasti liikkua eri genrejen ja tyylien välillä. Toisaalta Lomasin käänös vaikuttaa hiukan kirjakielisemmältä

kuin Sinisalon alkuteksti, sillä Lomas noudattaa välimerkkisääntöjä Sinisaloa tarkemmin.

Lomas on myös paikoitellen lyhentänyt Sinisalon pilkuilla yhdistettyjä lauseketjuja.

Tarkastelen 5. luvussa tarkemmin, miten Lomas on kääntänyt kirjassa esiintyviä reaaliota ja intertekstuaalisia viittauksia.

4.2 Ennen päivänlaskua ei voi

Ennen päivänlaskua ei voi on monelta osin hyvin realistinen romaani, mutta yksi elementti vie teoksen kiistatta fantasian lokeroon: *Felipithecus trollius* eli tuttavallisemmin peikko.

Romaani sijoittuu nykyaikaan Tampereelle. Sinisalo yhdistää teoksessa fantasian ja todellisuuden. Hän on luonut myyttisestä peikosta hyvin realistisen, evoluutiota ja ulkonäköä myöten.

Suurpetojen liikkuminen kaupunkialueilla vuonna 1997 ja aiheesta käyty kiivas keskustelu tiedotusvälineissä antoi Sinisalolle alkusysäyksen romaanin kirjoittamiseen. Sinisalo koki, että keskusteluissa korostui ihmisten tietämättömyys. Hän havaitsi, että ihmiset näkevät uhkana asiat, joista eivät tiedä tarpeeksi. Sinisalon mielestä ihmisten ja luonnon välinen suhde on vääristynyt: olemme osa luontoa, halusimme sitä tai emme. (Sinisalo 2004, 25.)

Tarina alkaa romaanin päähenkilön, Enkelin, löytäessä peikonpoikasen kotitalonsa takapihalta. Enkeli on nuori valokuvaaja, jonka oikea nimi on Mikael. Tämän lukija saa kuitenkin tietää vasta kirjan edetessä ja voi alun tapahtumien perusteella luulla, että Enkeli on nainen. Valitettavasti teoksen englanninkielisen laitoksen takakansiteksti paljastaa Enkelin sukupuolen jo etukäteen, jolloin lukijalle ei jää mahdollisuutta omiin tulkintoihin ja omien ennakkoluulojen kohtaamiseen. Omien päätelmien tekeminen on aina osa lukuprosessia.

Tulkitsemme tekstiä koko ajan ja muutamme tätä tulkintaa, jos oletuksemme osoittautuu vääräksi tai kun saamme lisää tietoa (ks. Brown & Yule 1983, 33–35). Teoksen englanninkielisen käännöksen takakansitekstissä paljastetaan jo sekin, että Enkeli on homoseksuaali.

Enkeli tietää heti peikon nähtyään, että hän haluaa sen. Hän ei kuitenkaan tiedä, kuinka peikkoa tulisi hoitaa ja mitä sille pitäisi syöttää, joten hän etsii tietoa internetistä ja erilaisista kirjoista. Peikon hän nimeää lähes huomaamattaan Pessiksi. Nimi on suomalaisille tuttu Yrjö Kokon kertomuksesta *Pessi ja Illusia*.

Enkelin lisäksi kirjaan mahtuu monia muitakin henkilöitä, ääniä ja näkökulmia. Kirjan eri kappaleet on kerrottu eri henkilöiden näkökulmasta: Enkelin, Palomitan, Martesin, Ecken ja Tohtori Spidermanin. Palomita on postimyyntimorsian, jolla on vastenmielinen aviomies Pentti. Palomita ja Enkeli asuvat samassa kerrostalossa. Ecke on luonteeltaan pohdiskelija. Ecke on ihastunut Enkeliin, mutta tajuaa, että Enkeli ei suhtaudu heidän suhteeseensa yhtä vakavasti. Tässä hän onkin oikeassa, mutta hän erehtyy luullessaan, että Enkeli haikailee vielä Martesin eli Martin perään. Martesin elämänrakkaus tuntuu olevan raha. Martes osaa manipuloida ihmisiä, mutta niin osaa Enkelikin. Hän käyttää Tohtori Spidermania ja Eckeä omien tarpeittensa tyydyttämiseen. Tohtori Spiderman on eläinlääkäri, jolta Enkeli onkii tietoja muun muassa suurpetojen ruokavaliosta.

Erilaisten kertojien lisäksi Sinisalo on lisännyt romaaniin erilaisista fiktiivisistä ja todellisista lähteistä muokattuja katkelmia. Kaikki tekstit käsittelevät peikkoja, ja jokaisen tekstin kohdalla myös kerrotaan, mistä lainaus on peräisin. Suomalaisille monet lähteistä ovat hyvin tuttuja, esimerkiksi *Kalevala*, *Tuntematon sotilas* sekä *Pessi ja Illusia*. Sinisalo on kuitenkin

muokannut monia lainauksia. Esimerkiksi *Tuntemattomasta sotilaasta* lainattuun katkelmaan Sinisalo on itse lisännyt maininnan peikosta.

Teoksessa on paljon intertekstuaalisuutta. Yksi selvimmistä viittauksista on yhteys Reino Helismaan lauluun *Päivänsäde ja menninkäinen* (1949). Lauluun viitataan jo kirjan nimessä, mutta kirja on myös jaettu viiteen osaan, jotka on otsikoitu Helismaan laulun pohjalta:

1. *Hämärä jo maille hiipi*, 2. *Tunsi kummaa leiskuntaa*, 3. *Loisteesi mun sokeaksi saa*, 4. *Pimeys vie hengen multa* ja 5. *Ja toinen yötä rakastaa*. Lukija saa otsikoista vihjeitä kirjan tulevista tapahtumista, mutta samalla hän voi miettiä, mitä koko laulu tuo Sinisalon kirjan tulkintaan. Helismaan laulussa menninkäinen ihastuu päivänsäteeseen, mutta Sinisalon romaanissa asetelma on päinvastainen: Enkeli ihastuu Pessiin ja vie tämän kotiinsa.

Toinen merkittävä subteksti kirjassa on Yrjö Kokon teos *Pessi ja Illusia* (1944).

Intertekstuaaliset viittaukset kirjaan ovat selvästi havaittavissa, sillä Sinisalo on lainannut kirjasta suoraan muutaman katkelman. Lisäksi peikon nimeäminen Pessiksi tuo suomalaisen mieleen heti tarinan Pessistä ja Illusiasta. *Pessi ja Illusia* kertoo peikosta ja keijukaisesta. Nimensä Pessi on saanut isältään Pessimistiltä, ja Illusia-nimi on johdettu keijukaisen isän, Illusionin, nimestä (Kokko 1982, 19–20). Nimitykset myös kuvaavat Pessin ja Illusian erilaisia luonteita.

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksessa viitataan monessa kohdin Pessin ihmismäisiin piirteisiin ja älykkyyteen. Enkelin tavoin lukijakin alkaa pohtia, kuinka älykkäitä peikot oikeastaan ovat. Erilaiset katkelmat muista teksteistä ovat palasia, joista lukija voi tehdä päätelmiä. Kirjan lopussa totuus kuitenkin viimeistään paljastuu.

5. ANALYYSI

Tarkastelen tässä luvussa lähtötekstissä esiintyviä reaaliota ja intertekstuaalisia viittauksia sekä Herbert Lomasin käännösratkaisuja. Käsittelen ainoastaan esimerkkejä, jotka esiintyvät kirjan eri kertojien mukaan otsikoiduissa kappaleissa. Muista lähteistä lainatut katkelmat jätän analyysin ulkopuolelle. Tutkielman laajuuden vuoksi kaikkia esimerkkejä ei voi nostaa esille analyysiosiossa, mutta esimerkit on listattu liitteeseen tutkielman loppuun. Olen listannut kaikki esimerkit vain yhteen kertaan, vaikka ne esiintyisivät aineistossa useamminkin, jos ne on aina myös käännetty samalla tavalla.

Olen jakanut aineistossa esiintyvät reaaliat ja intertekstuaaliset viittaukset käänösstrategian perusteella seitsemään eri kategoriaan: 1) *säilyttäminen*, 2) *käännösvastine*, 3) *minimimuutos*, 4) *yläkäsité*, 5) *selityksen lisääminen*, 6) *korvaaminen* ja 7) *poisjättäminen*. Kaikki esimerkeissä esiintyvät alleviivaukset ovat omia lisäyksiäni. Lyhenne *EPEV* viittaa teoksen suomenkieliseen versioon ja *NBS* käännökseen.

5.1 Reaalioiden analyysi

Reaalioiden poimiminen aineistosta on yllättävän haastavaa, sillä sanan luokittelemisen reaaliaksi ei ole mitenkään yksiselitteistä. Esimerkiksi jo sana *peikko* (engl. *troll*) voi herättää hyvin erilaisia assosiaatioita suomalaisissa ja brittiläisissä lukijoissa, joten sanan voisi luokitella reaaliaksi. Olen kuitenkin pyrkinyt poimimaan aineistosta erityisesti suomalaiseen kulttuuriin yhdistyvät reaaliat. Näitä löytyi aineistosta yhteensä 58. Jätin yleiset, Isossa-Britanniassakin tutut reaaliat analyysini ulkopuolelle. Tällaisia reaaliota olivat esimerkiksi

maininnat Tina Turnerista ja Buster Keatonista. Luokittelin löytyneet reaaliat käännösstrategian mukaan eri kategorioihin.

Säilyttävää käännösstrategiaa oli käytetty aineistossa kaikkein eniten. Yhteensä 21 reaalialia oli säilytetty käännöksessä ennallaan. Yläkäsitettä oli käytetty yksitoista kertaa, selityksen lisäämistä yhdeksän kertaa ja minimimuutosta kahdeksan kertaa. Käännösvastinetta, korvaamista ja poisjättämistä oli käytetty kolme kertaa. Prosentteina käännösstrategioiden käyttö jakaantui seuraavasti (luvut on pyöristetty lähimpään prosenttiin):

- 1) Säilyttäminen: 36 %,
- 2) Käännösvastine: 5 %,
- 3) Minimimuutos: 14 %,
- 4) Yläkäsite: 19 %,
- 5) Selityksen lisääminen: 16 %,
- 6) Korvaaminen: 5 %,
- 7) Poisjättäminen 5 %.

Säilyttäminen

Säilyttävän käännösstrategian suuri osuus (36 prosenttia) selittyy sillä, että aineistossa on paljon erilaisia paikannimiä. Säilyttävää käännösstrategiaa voidaankin usein käyttää erityisesti erisnimien yhteydessä, sillä nimiä muutetaan käännettäessä vain harvoin. Nimien kääntäminen on tosin tavallista esimerkiksi lastenkirjallisuudessa. Myös joillakin tunnetuilla kaupungeilla tai henkilöillä voi olla vastine kohdekielessä, esimerkiksi kaupungista *London* käytetään suomessa nimitystä *Lontoo*. (Leppihalme 2001, 141.) *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksen käännöksessä paikannimiä ei ole juuri muutettu, vaan ne on siirretty käännökseen sellaisenaan.

Säilyttävää käänösstrategiaa on käytetty myös joidenkin yhteiskuntaan liittyvien erisnimien yhteydessä. Iittala on suomalaisille tuttu tuotemerkki.

- (1a) Nyt se on onneksi kelpuuttanut ruokavalioonsa myös viiriäisenmunat, jos kätken niitä huoneistoon - Iittalan isoon lasiseen tuhkakuppiin, sohvatyynyn kuoppaan kauniiksi neliapilaksi, ikkunalaudoille verhojen taakse. (EPEV s. 102)
- (1b) Fortunately, he's now consented to have quails' eggs in his diet, provided I hide them around in the flat - in a large Iittala glass ashtray, or four of them making a nice little four-leaf clover-shape in a sofa cushion, or on the window-sills behind the curtains. (NBS s. 88)

Iittalan tuotteita myydään toki Isossa-Britanniassakin, mutta nimi ei luonnollisesti ole Isossa-Britanniassa yhtä tunnettu kuin Suomessa. Iittala-nimen säilyttäminen käänöksessä jättää tekstiin kulttuurisidonnaisuutta ja paikallisväriä. Iittala ei välttämättä ole kohdelukijalle tuttu yritys, mutta kontekstissa sanan ymmärtää kuitenkin tavaramerkiksi.

Toisessa esimerkkikatkelmassa puhutaan partavesinäytteiden jakamisesta Stockalla eli Stockmannin tavaratalossa:

- (2a) “Joo, se on jotain ihan uutta, ne jakoi näytteitä Stockalla. Mitä lienee. Kokeiluluontoista kuulemma, ei tiedä tuleeko sitä markkinoille ikinä kunnolla...” (EPEV s. 70)
- (2b) ‘Yes, it’s a brand new thing - they were handing out samples at Stockmann’s. Whatever. Experimental so far, I believe - not sure whether it’ll ever come to the market properly...’ (NBS s. 61)

Säilyttäminen on luonnollinen käänösstrategia tässäkin tapauksessa: tavaratalon nimeä ei voi korvata esimerkiksi jollakin brittiläisellä tavaratalolla, sillä romaanin tapahtumapaikka on otettava huomioon. Olisi epäloogista, että päähenkilö vierailisi jossakin brittiläisessä tavaratalossa, koska romaani sijoittuu Suomeen. Kääntäjä on muuttanut puhekielisen nimen *Stocka* standardimuotoon *Stockmann*. Lisäksi käänökseen lisätyt heittomerkki sekä s-kirjain auttavat käänöksen lukijaa ymmärtämään, minkä tyyppinen paikka on kyseessä, vaikka nimi

Stockmann ei olisikaan tuttu. Kontekstin avulla lukija osaa tulkita nimen ja myös paikallisväri säilyy käännöksessä.

Suomalaiselle sekä Iittala että *Stockmann* herättävät miellelyhtymiä, joita kohdelukijoille ei välttämättä synny. Monet suomalaiset tuntevat Iittalan tuotteita ja tietävät, minkälainen tavaratalo *Stockmann* on. Kohdelukija saa esimerkkikatkelmissa kuitenkin tarpeeksi tietoa kontekstin perusteella, joten säilyttävä käännösstrategia puoltaa paikkaansa. Kaikissa tapauksissa erisnimen säilyttäminen käännöksessä sellaisenaan ei kuitenkaan ole paras mahdollinen ratkaisu. Jos nimen merkitys, sisältö tai funktio tekstissä ei aukene kohdelukijalle kontekstin perusteella, kääntäjän kannattaa harkita toisten käännösstrategioiden käyttämistä.

Käännösvastine

Reaalioiden luonteesta johtuen valmiita käännösratkaisuja on harvoin olemassa. Tässäkin aineistossa olemassa olevaan käännösratkaisuun on voinut turvautua vain kolmessa tapauksessa. Omassa aineistossani tähän kategoriaan lukeutuvat muutamat maantieteelliset nimet, jotka kulttuurisidonnaisuutensa vuoksi voi käsittää reaalioksi, mutta joille on silti olemassa virallinen käännösvastine. Tällaisia nimiä aineistossa ovat esimerkiksi Lappi (engl. *Lapland*) ja Pohjanmaa (engl. *Ostrobothnia*).

- (3a) Enkeli on lähtöisin jostakin Pohjois-Pohjanmaalta, käytännössä melkein Lapista, muuttanut pikkukillinä Tampereelle, käynyt koulut ja sitten päässyt Lahteen valokuvauslinjalle, palannut valmistuttuaan tänne duuniin. (EPEV s. 94)
- (3b) Angel comes from somewhere in northern Ostrobothnia, actually almost in Lapland, moved to Tampere as a little kid, went to school there, then got on to the Lahti photography course, then came back here to work. (NBS s. 82)

On tietysti huomattava, että vaikka käänösvastine onkin olemassa, itse sana voi olla kohdekieliselle lukijalle vieras. Kääntäjän ei kuitenkaan tarvitse lisätä näihin paikannimiin selityksiä, sillä kohdelukija osaa täydentää tekstin aukkoja kontekstin ja mielikuvituksensa avulla.

Käänösvastineen käyttäminen on joissakin reaalioiden käänöksissä mahdollista. On oletettavaa, että strategia on yleistynyt, sillä mahdollisuus tutustua vieraisiin kulttuureihin on parantunut muun muassa tiedonvälityksen kehittymisen myötä. Strategia lienee kuitenkin yhä harvinainen reaalioiden kääntämisessä.

Minimimuutos

Minimimuutosta on aineistossa käytetty kahdeksan reaalian yhteydessä eli noin 14 prosentissa tapauksista. Leppihalme (2001, 141–142) arvelee, että sananmukainen käänös eli minimimuutos saattaa olla yleisin käänösstrategia yleisnimien kohdalla. Leppihalmeen oletus pitää paikkansa tämän aineiston kohdalla. Käänösstrategian osuus on peräti 40 prosenttia, mikäli strategian yleisyyttä verrataan vain niihin aineistossa esiintyviin reaalioiden, jotka eivät sisällä erisnimeä tai joita ei ole muodostettu erisnimen pohjalta (esim. *grilli*).

Grillistä puhuttaessa useimmille suomalaisille syntyy kontekstista riippuen joko kuva ruoan kypsentämislaitteesta tai kojusta, jossa myydään grilliruokaa, kuten hampurilaisia, ranskalaisia ja lihapiirakoita. *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa on maininta suomalaisille tutusta grillistä. Katkelmassa kuvataan talonmiehenä toimivaa rotevaa eläkeläisrouvaa, joka on menossa grillille.

- (4a) ”Tuleeko se poliisi?”
”No ei tietenkään. Ruveta nyt niitä tuommoisilla vaivaamaan. Grillille olin menossa.” (EPEV s. 11)
- (4b) ’Are the police coming?’
”Course not. Why bother the police with scum like that? I was off to the Grill House myself.” (NBS s. 13)

Englannin sana *grill* viittaa ruoan kypsennyslaitteeseen, mutta sana esiintyy myös sellaisten ravintoloiden nimissä, joissa tarjoillaan grillattua ruokaa (Hornby 2000, 565). Englantilaiselle *Grill House* tuo todennäköisesti mieleen jonkinlaisen ravintolan, kun taas suomessa *grilli* yhdistyy juuri pieneen kojuun, joka on usein yölläkin auki. Tässä mielessä esimerkiksi englanninkielinen ilmaus *hamburger stand* tai *sausage stand* saattaisi synnyttämänsä mielikuvien perusteella sopia tähän yhteyteen paremmin kuin *Grill House*.

Suomen kielen perussanakirjan mukaan grillin yksi merkitys on ”grilliruokia tarjoava ravintola” (Suomen kielen perussanakirja 2001, 151). Tämän määritelmän perusteella käännökseksi todella sopisi *Grill House*. Sanakirjat voivat kuitenkin olla petollisia ystäviä, sillä ne paljastavat vain osan totuudesta. Kaikkia sanojen konnotaatioita ja sivumerkityksiä on tietysti mahdotonta sisällyttää sanakirjoihin. Eri ihmisille sanoilla voi myös olla hiukan erilaisia merkityksiä. Tässä tapauksessa grillin kääntäminen *Grill Houseksi* voi kuitenkin tuottaa lähtö- ja kohdetekstin lukijoille erilaiset mielikuvat. Laajemmasta kontekstista tosin selviää, että kohtausta tapahtuu keskiyöllä, joten sen ansiosta *Grill House* saattaa yhdistyä ennemminkin jonkinlaiseen pikaruokapaikkaan kuin pihviravintolaan.

Lomas on käyttänyt minimuutosta käännöstrategiana myös muutaman erisnimen yhteydessä (esim. *Iltalehti* > *Evening News*, *Suomi-Filmin tukkilaisuros* > *a Finland-Film stud – a lumberjack*). Näissä tapauksissa ilmauksilla ei ole varsinaista vastinetta englannissa, mutta

ilmaus ei ole myöskään liian vieras, vaikka se käännettäisiin minimimuutoksen keinoin.

Käännösratkaisut ovat toimivia, sillä konteksti osaltaan ohjaa lukijan tulkintaa. Esimerkiksi *Iltalehden* käännös *Evening News* on helppo yhdistää sensaatiohakuisiin iltapäivälehtiin, eikä esimerkiksi tv-uutisiin, vaikka ilmaus kontekstista irrotettuna voisi viitata tähän.

- (5a) Kampanja peruutetaan jos tämä on ylihuomenna Iltalehden lööpissä. (EPEV s. 193)
- (5b) Get this on to the *Evening News* placards the day after tomorrow and the Stalker campaign's kaput. (NBS s. 173)

Lehden nimi ei katkelmassa ole sinänsä merkityksellinen. Lukijan tulee tietää vain, että romaanin henkilö Martes pelkää Pessin olemassaolon paljastuvan iltapäivälehdille. Käännös *Evening News* ei yhdisty Suomessa, mutta ei myöskään Isossa-Britanniassa ilmestyviin sanomalehtiin. Lomas välttää siis uskottavuusongelman, joka syntyisi, jos käännöksessä puhuttaisiin jostakin Isossa-Britanniassa ilmestyvästä lehdestä.

Esittelin intertekstuaalisten viittausten käännösstrategioita käsittelevässä luvussa

Leppihalmeen ajatuksia minimimuutosstrategiasta (ks. luku 3.2). Leppihalmeen (1994, 179–180) mukaan viittaus ja sen lisämerkitykset eivät välttämättä välity kohdelukijoille, mikäli viittaus on kohdekulttuurissa tuntematon ja se käännetään suoraan. Saman voi olettaa koskevan myös reaalioiden kääntämistä minimimuutoksen keinoin. Reaalioiden kääntäminen minimimuutosstrategian avulla ei kuitenkaan vaikuta yhtä ongelmalliselta kuin intertekstuaalisten viittausten kääntäminen saman strategian avulla, sillä useimmat reaaliat toimivat tekstin mikro- eli lausetasolla. Esimerkiksi kaikki tässä tutkimusaineistossa esiintyvät reaaliat toimivat tekstin mikrotasolla. Toki on hyvä pitää mielessä, että reaalia voi toimia myös tekstin makrotasolla. Kuten mainitsin kolmannessa luvussa, reaalia, esimerkiksi

tekstissä esiintyvä kaupan tai ravintolan nimi, voi toimia tekstissä myös makrotasolla. Reaalia voi esimerkiksi paljastaa jotakin fiktiivisen henkilön luonteesta.

Minimimuutosstrategia vaikuttaa kuitenkin toimivalta, jos reaalia esiintyy tekstin mikrotasolla. Minimimuutosstrategian toimivuus näyttäisi edellyttävän myös, että reaalia ei ole kohdelukijoille kovin vieras ja että konteksti auttaa lukijaa reaalian ymmärtämisessä. Minimimuutosstrategian käyttämisessä on silti riskinsä. Päällisin puolin samankaltaisilla ilmauksilla voi olla erilaisia konnotaatioita lähtö- ja kohdekielessä. Kaikista konnotaatiosta ei kääntäjäkään voi olla selvillä, sillä sanoilla voi olla erilaisia merkityksiä eri ihmisille tai ihmisryhmille.

Yläkäsite

Yläkäsitteen käyttäminen on tässä aineistossa toiseksi yleisin käänösstrategia säilyttämisen jälkeen. Yläkäsitettä on käytetty noin 19 prosentissa reaalioiden käänöksistä.

Teoriaosuudessa mainitsin, että yläkäsitteen käyttäminen voi johtaa tekstin laimentumiseen (ks. Leppihalme 2001, 143). Oletettavaa kuitenkin on, että kääntäjän on välillä käytettävä myös yläkäsitteitä. Seuraavassa esimerkissä kääntäjä on käyttänyt yläkäsitettä *supermarket* tarkkan kaupan nimen sijaan.

- (6a) Hain Stockmannilta viiriäisen munia ja niistä se jo kiinnostui hiukan, mutta ehkä niiden väri ja täplikkyys ja pieni koko vain muistutti jotakin sille tuttua, eikä se syönyt niitäkään. (EPEV s. 37)
- (6b) I went to the supermarket for some quails' eggs, and it did show a little interest in these, but perhaps it was just their colour, spottedness and small size reminding it of something. Anyway it didn't eat those either. (NBS s. 36)

Ratkaisu toimii sikäli, että lukija ei ainakaan takerru vieraankuuloiseen nimeen. Toisaalta konnotaatiot ovat esimerkeissä erilaiset. Suomalainen lukija ymmärtää, että Stockmannilta saa erikoisempiakin elintarvikkeita. Käännöksen lukija puolestaan voi tekstin perusteella olettaa, että viiriäisen munia saa Suomessa kaupasta kuin kaupasta.

Lomas on tässä kohdassa kääntänyt Stockmannin *supermarketiksi*, vaikka hän aiemmin mainitussa esimerkissä (esim. 2a ja 2b) säilytti käännöksessään nimen *Stockmann*. Tässäkin tapauksessa nimen olisi voinut säilyttää käännöksessä: ”I went to Stockmann’s food department for some quails’ eggs”. En usko, että lukija hämmentyisi Stockmann-nimen käyttämisestä. Mielestäni tässä kääntäjä tasoittaa tarpeettomasti kulttuuritöyssyn. Kääntäjän erilaiset ratkaisut ovat toki perusteltavissa kontekstin avulla. Elintarvikkeista puhuttaessa *supermarket* on luonnollinen käännösvalinta, mutta partavesistä puhuttaessa sama ratkaisu ei toimi.

Lomas on kääntänyt yläkäsitteen avulla myös kohdan, jossa puhutaan *aslakeista*.

- (7a) Oli niistä muutama vuosi tapporahaakin maksettu kun aslakit olivat itkeneet että ahmat ja stallet riehuiivat tokissa kuin verottaja konsanaan, mutta sitten olivat luonnonsuojelijat ja petopulliaiset tulleet väliin. (EPEV s. 42)
- (7b) For a few years a bounty was offered for killing them, because the Lapps wailed that the wolverines and *staalos* were rampaging among the reindeer herds, costing more than tax inspectors. But then the nature preservationists and animal-rights people intervened. (NBS s. 39)

Suomalaiset yhdistävät Aslak-nimen Lappiin, mutta briteillä samaa miellelyhtymää ei tietenkään ole, sillä nimi lienee useimmille briteille tuntematon. Ilmausta on siis käännettäessä muutettava jotenkin. Lomas on korvannut ilmauksen yläkäsitteellä *the Lapps*, lappalaiset. Käännösratkaisu toimii, eikä yläkäsitteen laimentava vaikutus ole edes suuri, sillä lappalaisuus ja porotokat ovat jo sinällään eksoottisia käsitteitä briteille.

Petopulliaiset-ilmauksen käännösstrategia on myös tavallaan yläkäsitteen käyttäminen.

Ilmauksella viitataan Erkki Pulliaiseen, joka on puolustanut suurpetojen oikeuksia (Pulliainen 2007). Lomas on säilyttänyt käännöksessä viittauksen merkityksen ja korvannut käännöksessä Pulliaisen nimestä väännetyin substantiivin yleisemmällä ilmauksella *animal-rights people*.

Erisnimeä on käytetty substantiivin tapaan myös toisessa kontekstissa:

- (8a) Mikael selittää, hänellä on velipoika joka kuvaa duunikseen vuokrakuvatoimistoille, luontokuvaaja, tehnyt retken Venäjän Karjalan puolelle missä peikkoja on tiheämmin, siellä joku paikallinen igor oli löytänyt peikon laittomasta karhunloukusta ja velipoika oli sattunut paikalle ennen kuin elukka oli lopetettu. (EPEV s. 148)
- (8b) Mikael explains he's got a brother whose job is photographing nature pictures for a photographic agency. He took a trip to the Russian Karelian area, where trolls are more numerous. There some local Russki found the troll in an illegal bear trap he'd set, and Mikael's brother turned up before the animal was finished off. (NBS s. 131)

Esimerkki on samantapainen kuin esimerkissä 7 ollut maininta *aslakeista*. *Igor* on kuitenkin sen verran tutumpi nimi, että nimen säilyttämistä voisi myös harkita. Ainakin kontekstin perusteella lukijan voisi olettaa ymmärtävän, että Igor tarkoittaa venäläistä. *Russki*-sanalla on negatiivinen sävy (vrt. suomen sana *ryssä*) ja sillä viitataan lähinnä entisestä Neuvostoliitosta kotoisin olevaan henkilöön. *Igor*-ilmauksella ei ole samanlaista painolastia. Nimen voisi käännöksessä kirjoittaa isolla alkukirjaimella, jolloin sen yhdistäisi helposti erisnimeen.

Yläkäsitteen käyttäminen on luonnollista silloin, kun se käännöksessä toimii selitystä paremmin. Esimerkiksi dialogien kääntämisessä tekstin luontevuuteen kannattaa kiinnittää huomiota.

- (9a) ”No eihän se voinut Korkeasaareenkaan soittaa, eihän villieläimiä kai saa edes luvatta pitää... Ne vaan... mietti... että mikä sitä mahtoi vaivata.” (EPEV s. 85)
- (9b) ‘Well, he can’t contact the zoo. He mightn’t be given permission to keep a wild animal, so... They’re just... thinking... about... what might be up with it.’ (NBS s. 75)

Korkeasaaren kääntäminen yläkäsitteellä *eläintarha* sopii kontekstiin hyvin, koska kyse on dialogista, eikä eläintarhan nimellä sinänsä ole tulkinnan kannalta merkitystä. Yläkäsite vaikuttaa toimivalta käännösratkaisulta, jos viittaus on vieras, eikä kontekstista ole juuri apua tulkinnassa (ks. esimerkki 7). Lisäksi yläkäsitteen käyttäminen voi toimia hyvin, jos esimerkiksi selityksen lisääminen veisi huomion pois itse tarinasta tai tekisi dialogista epäuskottavaa tai kankeaa. Toisaalta strategiaa ei tulisi käyttää kevyin perustein, sillä joissain tapauksissa strategialla voi olla tekstiä laimentava vaikutus. Kahdeksannessa esimerkissä mainittu *igor* voisi käännöksessään esiintyä omalla nimellään. Myös maininnan *Stockmannista* voisi säilyttää käännöksessä (ks. esimerkki 6, vrt. esimerkki 2). *Stockmann-* ja *igor-*esimerkkien kohdalla konteksti auttaa lukijaa sen verran, että nimet voisi käännöksessään säilyttää ennallaan.

Selityksen lisääminen

Selityksen lisääminen on aineiston kolmanneksi käytetyin strategia. Aineisto on sen verran suppea, että ero neljänneksi käytetyimmän minimimuutosstrategian ja selityksen lisäämisen välillä on kuitenkin hyvin pieni: selityksen lisäämistä on käytetty yhdeksän ja minimimuutosta kahdeksan kertaa. Selityksen lisääminen voi joissain tapauksissa olla luontevaa ja auttaa käännöksen lukijaa tekstin ymmärtämisessä. Strategiaa voidaan käyttää esimerkiksi teiden, järvien tai puistojen nimien kääntämisessä (esim. *Sammonkatu* > *Sammonkatu Street*). Strategia tuntuu luontevalta ratkaisulta erityisesti silloin, jos konteksti itsessään ei anna lukijalle tulkintavihjeitä.

Suomalaiselle lukijalle maininta *Tammerkosken äyräskaitteesta* synnyttää jonkinlaisen mielikuvan, vaikka itse paikkaa ei olisi koskaan nähnytkaan. Käännöksen lukijalle pelkkä Tammerkoski ei kuitenkaan sano mitään. Lomas on lisännyt käännökseen määritteen *river*, jotta kohdekielinenkin lukija ymmärtää ilmauksen.

(10a) -- kun nojasimme Tammerkosken äyräskaitteeseen yön pimeydessä. (EPEV s. 9)

(10b) -- as we leaned on the Tammerkoski River railings that dark night. (NBS s. 12)

Määrite *river* lienee englanninkieliselle lukijalle selkeämpi kuin koskea tarkoittava *rapids*. *Rapids* ei vaikuta olevan Englannissa yhtä yleinen käsite kuin suomen sana *koski*. Lomas tuntuu kuitenkin luottavan lukijaan, sillä teoksen loppupuolella hän ei enää lisää Tammerkoskeen määritettä *river*, vaan käyttää pelkästään ilmausta ”Tammerkoski railings” (NBS s. 201).

Teoksessa on muutamia muitakin kohtia, joissa kääntäjän on pitänyt lisätä jonkinlainen selvennys tekstiin, sillä konteksti ei paljasta, minkälainen paikka on kyseessä.

(11a) Se herää illansuussa ja nousee ikkunalaudalle katsomaan kuinka jouluvalot palavat Pirkankadulla. (EPEV s. 121)

(11b) He wakes up in the evening and climbs on to the window-sill to see the Christmas lights glowing in Pirkankatu Street. (NBS s. 107)

Pelkkä Pirkankatu ei sano kohdekieliselle lukijalle tässä kontekstissa mitään. Määrite *street* avaa nimen myös kohdekieliselle lukijalle. Lomas ei sorru liikaan selittelyyn, vaan lisää tekstiin vain sellaiset välttämättömät tiedot, jotka eivät englanninkieliselle lukijalle selviä edes kontekstin perusteella. Selityksen lisääminen yhdistyy tässä aineistossa lähinnä romaanin tapahtumapaikkaan liittyvien maantieteellisten erisnimien kääntämiseen. Näissä tapauksissa

selityksen lisääminen vaikuttaa toimivammalta strategialta kuin yläkäsite: paikalliset nimet säilyvät käännöksessä, mutta selitysten avulla kohdekielinenkin lukija ymmärtää, minkälaisista paikoista tekstissä puhutaan.

Lomas on lisännyt selitteen myös katkelmaan, jossa mainitaan suomenruotsalaiset kirjailijat Henrik Tikkanen ja Benedict Zilliacus.

- (12a) ”Vessa ei ole sielläpäinkään.” /--/
”Ai niin, se oli toi toinen ovi.”
”Henrik Tikkasen ystävä, muistaakseni Benedict Zilliacus, kusi kerran siniseksi maalattuun korituoliin, koska luuli sitä mereksi”, Hämähäkkimiehen ääni toteaa kuivasti pimeydestä. (EPEV s. 91–92)
- (12b) ‘The loo isn’t that way.’ /--/
‘Oh yes, it was that other door.’
’Henrik Tikkanen’s writer-friend, Benedict Zilliacus, as I remember, once peed into a blue-painted basketwork chair because he thought it was the sea,’ Spider reports from the darkness in his dry voice. (NBS s. 79)

Selitys sopii kontekstiin ja osaksi dialogia. Nimet ovat luultavasti kohdekieliselle lukijalle vieraita, mutta ainakin ne yhdistyvät jotenkin kirjailijoihin. Muuta ei oikeastaan tarvita, sillä kommentin päätarkoituksena ei ole viitata kirjailijoihin, vaan erehdyksiin, joita pimeässä voi sattua. Toisaalta pelkistä kirjailijoista puhuminen ilman nimiä eli yläkäsitteen käyttäminen ei sovi tähän kontekstiin, sillä kommentin ideana on viitata johonkin todelliseen tapahtumaan. Nimet ovat olennainen osa kommenttia, mutta henkilöitä ei tarvitse tuntea syvällisemmin ymmärtääkseen kommentin lausujan, tohtori Spidermanin, tarkoituksen: tohtori Spiderman ei usko, että Enkeli on erehtynyt ovesta vahingossa.

Selityksen lisääminen tuntuu luontevalta käännösratkaisulta erilaisia maantieteellisiä nimiä, muun muassa katujen ja vesistöjen nimiä, käännettäessä. Selityksen lisääminen antaa kohdelukijalle kaivattua lisätietoa säilyttäen samalla kulttuurisidonnaisuuden. Liiallinen

selitysten lisääminen voi kuitenkin tehdä tekstistä raskaan. Erityisesti lisätessään selityksiä dialogiin kääntäjän tulee olla hyvin varovainen, sillä lisäykset voivat tehdä dialogista epäuskottavan. Kääntäjän tulee arvioida kontekstin perusteella, toimiiko esimerkiksi yläkäsitteen käyttäminen selityksen lisäämistä paremmin tai päinvastoin. Kontekstin ja käännöksen tulee sopia toisiinsa: jos reaalia on tekstissä hyvin pienessä roolissa, pitkien selitysten lisääminen tuntuu tarpeettomalta ja ehkä jopa häiritsevältä. Tällöin reaalian vaikutus tai painoarvo on käännöksessä erilainen kuin lähtötekstissä, ja reaalia voi käännöksessä saada liian korostetun aseman.

Korvaaminen

Korvaavaa strategiaa Lomas on käyttänyt noin 5 prosentissa tapauksista. Korvaavassa strategiassa kääntäjä korvaa jonkin lähtötekstissä esiintyvän reaalian toisenlaisella ilmauksella.

(13a) /--/ kun Pentti laskee kaupparahoja uudestaan ja uudestaan jotta saisi todistettua että olen pimittänyt markan /--/. (EPEV s. 159)

(13b) /--/ when Pentti counts the shopping money again and again to prove I've pinched fifty cents /--/. (NBS s. 141)

Lomas on korvannut *markan* ilmauksella *fifty cents*. Englanninnos on tehty euron aikakaudella ja senteistä puhuminen varmasti tuntuu luontevalta kohdekieliselle lukijalle. Ongelmana on kuitenkin se, että kirja sijoittuu aikaan, jolloin Suomessa vielä käytettiin markkoja. Tämän vuoksi myös käännöksessä olisi hyvä puhua markoista. Joissain konteksteissa korvaaminen voi kuitenkin toimia hyvin.

- (14a) Juopon kaupunki taas koostuu pubeista, snagareista, Alkojen sijainnista, porttikongeista joihin on helppo livahtaa kuselle niin ettei käry käy, niiden kavereiden kämpistä joilta voi pummata rahaa tai yösjaa. (EPEV s. 106)
- (14b) An alkies' city, on the other hand, consists of pubs, sausage-stands, off-licences, alleys where you can nip in for a piss without being picked up for indecent behaviour, fellow-alkies' pads where you can scrounge the price of a drink or a bunk for the night. (NBS s. 92)

Tässä yhteydessä kohdekieliselle lukijalle on turha lähteä selittämään suomalaista alkoholimonopolia. Toimiva ratkaisu sen sijaan on Alko-myymlöiden kääntäminen ilmauksella *off-licences*, joka viittaa Isossa-Britanniassa yleisesti viinakauppoihin. Tässä tapauksessa käänösstrategian voisi mieltää myös yläkäsitteen käyttämiseksi. Korvaaminen voi joskus olla ainoa vaihtoehto säilyttää käänös edes jossain määrin ymmärrettävänä. Kääntäjän on kuitenkin varmistettava, ettei korvaaminen johda ojasta allikkoon. Lisätyn ilmauksen on sovittava teoksen tapahtuma-aikaan ja paikkaan sekä itse teoksen kontekstiin.

Poisjättäminen

On todennäköistä, että kääntäjät turvautuvat poisjättämiseen viimeisenä vaihtoehtona (ks. Leppihalme 2001, 144–145). Tämänkin aineiston perusteella poisjättäminen näyttää kuuluvan harvinaisimpien strategioiden joukkoon. Usein poisjättämisessä on kyse vain joidenkin yksityiskohtien poisjättämisestä (Leppihalme 2001, 145).

- (15a) Firma etsii linjaa joka olisi yhtä omaperäinen ja kipeä kuin Dieselillä ja yhtä alitajunnasta möyriä kuin MicMacin vanhat kampanjat joita Herbie Kastemaa teki. (EPEV s. 71)
- (15b) The firm's looking for something about as original and urgent as Diesel and yet socking the unconscious as subliminally as the old MicMac campaigns. (NBS s. 61)

Tässäkään esimerkissä ilmausta ei ole jätetty kokonaan kääntämättä. Kääntäjä on jättänyt pois ainoastaan maininnan Herbie Kastemaasta, jota monet nuoret suomalaisetkaan eivät tunnista. Kontekstista tosin selviää, että Herbie on mainosalan miehiä. MicMac-merkki on suomalaisille kuitenkin vielä tuttu. Lomas on jättänyt käännöksestä kokonaan pois Herbie Kastemaan nimen, mutta pitänyt ilmauksen ”MicMacin vanhat kampanjat”. Briteille MicMac on vieras merkki, joten käännöksestä välittyvä vieraus ja paikallisväri säilyy, vaikka Herbien nimi onkin jätetty käännöksessä pois.

Näyttää siltä, että erisnimi voidaan joskus jättää käännöksestä pois, jos itse nimellä ei ole kontekstissa tärkeää merkitystä:

- (16a) Ilmeisesti Sir Vilin tai jonkun hänen kollegansa alakerran ukolle järjestämä morsmaikku. (EPEV s. 30)
- (16b) A bought bride, she must be, purchased for the old geezer down below at some marriage market. (NBS s. 30)

Sir Vili, jonka oikea nimi oli Veli Karppanen, välitti aikoinaan Filippiineiltä naisia suomalaismiesten vaimoiksi, ja tämä herätti laajaa keskustelua Suomessa 90-luvulla. Sir Vili -nimeä ei voi säilyttää käännöksessä, sillä se on kohdelukijoille täysin vieras. Lisäksi sana *sir* voisi tässä yhteydessä olla kohdelukijoille hyvin hämmentävä. Lomasin käännös ei yhdisty kehenkään tiettyyn henkilöön, mutta toisaalta se kuitenkin välittää tilanteeseen liittyvän ristiriitaisuuden sanavalintojen kautta (”bought bride”, ”old geezer”). Vaikka kyse on poisjättämisestä, Sir Viliin liittyvät mielikuvat vaimojen myymisestä ja ostamisesta käyvät ilmi käännöksestä, joten reaalialue välittyy mielikuvien tasolla myös kohdelukijalle. Nuorempi sukupolvi Suomessakaan ei todennäköisesti enää tunnista Sir Viliin nimeä. Onkin kyseenalaista ajatella, että lähtökielinen lukija ymmärtäisi kaikki tekstissä esiintyvät reaaliat.

Tämän aineiston perusteella on helppo yhtyä Leppihalmeen (2001, 144–145) näkemykseen siitä, että kääntäjät pitävät poisjättämistä usein viimeisenä vaihtoehtona. Poisjättämistä ei kuitenkaan tule mieltään huonoksi ratkaisuksi sinänsä. Joissakin tilanteissa poisjättäminen voi olla tekstin kannalta kaikkein paras ratkaisu. Kääntäjän on uskallettava luottaa omaan näkemykseensä. Poisjättämistä ei saa ajatella mörkönä, vaan pikemminkin yhtenä mahdollisuutena, jota käytetään, jos käänös niin vaatii.

5.2 Intertekstuaalisten viittausten analyysi

Koska Sinisalon kirjassa on hyvin paljon lainauksia muista teksteistä, olen jättänyt analyysin ulkopuolelle teoksessa esiintyvät suorat tai mukaillut lainaukset, joissa sekä teos että kirjoittaja on mainittu eksplisiittisesti. Tutkielman laajuuden vuoksi olen rajannut analyysin ulkopuolelle myös idiomit, kliseet ja erilaiset genreihin liittyvät kysymykset, vaikka ne voidaankin ymmärtää osaksi intertekstuaalista kulttuuriperintöä.

Intertekstuaalisten viittausten käsittely käänösstrategioiden mukaisessa järjestyksessä ei tunnu luontevalta ratkaisulta, sillä esimerkkejä on melko vähän, eikä kaikkia käänösstrategioita ole käytetty viittausten käänöksissä. Paremman viitekehyksen intertekstuaalisten viittausten analyysiin tarjoaa Taranovskin malli (Tammi 1991, 59–103). Tämän vuoksi olen jakanut esimerkit kahteen kategoriaan: erisnimiviittauksiin ja lauseviittauksiin. Kaikki viittaukset on toki jaoteltu myös käänösstrategioiden mukaan, ja käsittelen strategioita analyysin yhteydessä.

5.2.1 Erisnimiviittaukset

Sinialon teoksessa mainitaan useita erisnimiä, joista kaikki eivät kuitenkaan ole intertekstuaalisia viittauksia. Erisnimen voi käsittää intertekstuaaliseksi silloin, jos nimi viittaa johonkin aiemmin julkaistuun tekstiin. Kiinnitän analyysissä erityisesti huomiota kirjassa esiintyvien henkilöiden nimiin, mutta nostan esille myös muita teoksessa mainittuja nimiä. Sinialon kirjassa esiintyvät katkelmat eri teksteistä, joissa mainitaan eksplisiittisesti tekijän ja teoksen nimi, jätän analyysini ulkopuolelle. Tällöin kyseessä on ennemminkin lainaus kuin viittaus.

Riitta Oittisen mukaan nimet ovat olennainen osa tarinankerrontaa. Oittinen tarkastelee Yvonne Bertillsin väitöskirjaa *Beyond Identification: Proper Names in Children's Fiction* Virittäjä-lehdessä ilmestyneessä artikkelissaan. Henkilöiden nimi on enne. (Oittinen 2005, 1.) Nimiin on käännettäessä syytä kiinnittää erityistä huomiota, vaikka ne jätettäisiinkin kääntämättä. Myös *Ennen päivänlaskua ei voi* -teoksessa nimet kertovat tarinaa ja auttavat lukijaa tarinan tulkitsemisessä.

Aineistosta löytyi 15 intertekstuaalista erisnimiviittausta. Käännöksessä henkilönnimet oli joko säilytetty ennallaan (40 prosenttia) tai käännetty vastineen avulla (13 prosenttia). Muiden kuin henkilönnimien kohdalla oli käytetty minimimuutosta (13 prosenttia), korvaamista (13 prosenttia), poisjättämistä (13 prosenttia) ja selityksen lisäämistä (7 prosenttia). Yläkäsitettä ei ollut käytetty aineistossa kertaakaan.

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksen silmiinpistävin erisnimiviittaus on kirjan päähenkilön peikolle antama nimi *Pessi*. Useimmat yhdistänevät nimen heti Yrjö Kokon satuun *Pessi ja*

Illusia. Nimi antaa lukijalle syyn pohtia yhtäläisyyksiä näiden kahden Pessin välillä. Molemmat ovat toki peikkoja, mutta nimellä voi olla syvempikin merkitys. Teosten vertaaminen tuo Sinisalon tarinaan uuden ulottuvuuden. Lukijan ja kääntäjän onneksi Sinisalo lainaa teoksessaan katkelmia Kokon vuonna 1944 ilmestyneestä teoksesta. Näin ollen myös lukija, joka ei tunne Kokon teosta, saa siitä jonkinlaisen käsityksen.

- (17a) Selaan *Pessiä ja Illusiaa* eteenpäin. Eläimet ja kasvit juttelevat suvereenisti keskenään, sitten kuvaillaan pikkuista imelää tyttöä jonka silmät ovat suuret ja siniset ja ihmeellisen kirkkaat ja jolla on valkoinen kihara tukka kuin poutapäivän pilvenhattara. Keijukainen.

Peikko ja keiju esittäytyvät, he ovat Pessi ja Illusia, mitä ei ollut kirjan nimen perusteella vaikea arvata; toinen on pessimisti ja toinen illusionisti, todella nokkelaa. (EPEV s. 43)

- (17b) I leaf through more of *Pessi and Illusia*. The animals and the plants chat away like anything, and then a cutesy little girl appears, whose eyes are big and blue and amazingly bright and who has white curly hair like a cloudlet on a sunny day. A fairy.

The troll and the fairy introduce themselves to each other: they are Pessi and Illusia – not difficult to work out, considering the title of the book. One is a pessimist, and the other lives in the land of illusion – clever old Kokko! (NBS s. 40)

Lomas on säilyttänyt käännöksessä nimet sellaisenaan, mikä vaikuttaa hyvältä ratkaisulta, sillä nimien idea toimii myös englanniksi. Pessi-nimen taustalla oleva subteksti eli *Pessi ja Illusia* -satu tulee Sinisalon teoksessa selvästi esille. Käännöksen lukijan kannalta tämä on erityisen hyvä asia. Kohdekielinen lukija ei välttämättä tiedä, onko Kokon kirja oikeasti olemassa, mutta yhteydet teosten välillä ovat havaittavissa, ja lukija voi tehdä niistä omat tulkintansa.

Kirjan päähenkilöön viitataan välillä nimellä *Enkeli*, välillä taas käytetään tämän oikeaa nimeä *Mikael*. Lisäksi Enkeliin viitataan kirjassa myös nimellä *Michelangelo*. Enkelin nimen

taustoja pohditaan kirjassa eksplisiittisesti. Yksi kirjan henkilöistä, Ecke, tiedostaa Mikaelin nimen intertekstuaalisuuden.

- (18a) Enkeli hymähtää. ”Oikea nimi on Mikael.”
Esitän kuin ymmärtäisin vasta nyt. ”Siitähän se tietysti tulee. Arkkienkeli.”
(EPEV s. 124)
- (18b) Angel’s lip curls. ’My real name’s Mikael.’
I pretend I’ve only just realized. ‘Oh that’s where it comes from, of course. The Archangel.’ (NBS s. 110)
- (19a) Olet vältellyt minua kuin fretti, sinä taivaallisen ylipäällikön kultatukkainen adjutantti. (EPEV s. 164)
- (19b) You’ve been as slippery as a ferret, O thou golden-haired Adjutant of Heaven’s Commander-in-Chief. (NBS s. 145)

Arkkienkelin nimi on englanniksi tietysti *Michael*, mutta yhteys selviää kohdekielisellekin lukijalle viimeistään Ecken ja Mikaelin keskustelun perusteella (esimerkki 18b). Lisäksi Lomas on käyttänyt erään arkkienkeli-viittauksen yhteydessä vanhahtavaa, runollista ja myös Raamattuun yhdistyvää ilmausta ”O thou” (esimerkki 19b). Pessin rinnalla Enkeli yhdistyy tietysti myös Illusiaan. Sekä Illusia että Enkeli ovat viehättävän näköisiä, kiharatukkaisia ja sinisilmäisiä: ”vielä kolmikymppisenä miehellä on seitsemäntoistavuotiaan kerubin kasvot ja päätä ympäröi kullanvärinen kiharapilvi” (EPEV s. 84), ”vaalea kihara letti, pitkä hemmo, silmät kuin taivaanpalaset” (EPEV s. 93).

Pessi ja Illusian tavoin Enkeli ja Pessikin ovat hyvin erilaisia ja tätä eroa korostetaan teoksessa: ”lampun valo luo pääni ympärille vaalean sädekehän ja Pessi erottuu vieressäni tummana siluettina” (EPEV s. 138). Lisäksi tohtori Spiderman kutsuu Pessiä *mustaksi enkeliksi* (EPEV s. 196). Samankaltaisten henkilöiden kautta *Ennen päivänlaskua ei voi ja Pessi ja Illusia* -teokset ikään kuin punoutuvat yhteen, ja lukija voi havaita yhtäläisyyksiä teosten välillä. Kokon Illusia alkaa tarinan edetessä ymmärtää, että elämässä on pimeäkin

puolensa. Hämähäkin purtua Illusian siivet poikki Illusia joutuu pohtimaan, miten hän selviää talven tullessa, sillä hänelle ei peikkojen tapaan kasva talvikarvaa. Samoin Enkeli uskoo aluksi harhakuvitelmiin, illuusioihin, luullessaan voivansa pitää peikkoa kerrostaloasunnossa. Tuo kuvitelma alkaa tarinan edetessä kuitenkin rikkoutua. Myös Enkelin yritys viedä Pessi takaisin luontoon epäonnistuu: ”Se ei selviä talvessa. Se on alaston ja minä olen sen riisunut.” (EPEV s. 136).

Yhteyttä Enkelin ja Illusian välillä painotetaan muutenkin kuin ulkonäön pohjalta. Yksi tarinan henkilöistä, Tohtori Spiderman, esimerkiksi kutsuu Enkeliä *keijusekseen* (EPEV s. 23). Englanninkielisen sanan *fairy* yksi puhekielinen ja halventava merkitys on homoseksuaali. Käännöksen lukijan saattaa olla helpompi havaita yhteys Enkelin ja Illusia-keijun välillä *fairy*-ilmauksen ansiosta.

Subtekstin tunteminen syventää tulkintaa ja tuo uusia ulottuvuuksia Pessin ja Enkelin hahmoihin. Kokon teokseen tutustunut lukija voi jo nimien perusteella aavistella, mihin kirjan tapahtumat johtavat. Subtekstin tunteminen ei ole tulkinnan kannalta kuitenkaan välttämätöntä, sillä teksti toimii myös itsenäisenä kokonaisuutena.

Sekä Kokon että Sinisalon kirjassa esiintyy Martes-niminen hahmo. Kokon tarinassa Martes on lumikko, joka ei usko satuihin ja joka tunnetaan myös nimellä *Valkoinen kuolema*. Kokon teoksessa Martes hyökkää Pessin kimppuun ja kuolee hyökkäyksen seurauksena. Sinisalon romaanissakin Pessi ja Martes ottavat yhteen, ja Martes haavoittuu. Molempien teosten Martes edustaa uhkaa ja häikäilemättömyyttä – henkilöä, joka ei usko satuihin. *Pessissä ja Illusiassa* todetaan, että lumikko Martes ristittiin ”lumikkojen kuuluisan sukulaisen nädän

mukaan” (Kokko 1982, 172). Näädän latinankielinen nimi on *martes martes* (Björvall 1985, 149).

Englanninkielinen lukija ei voi havaita yhteyttä Martes-nimen osalta *Pessi ja Illusia* -teokseen, mutta Martesin luonne selviää Sinisalon teoksesta muutenkin, eikä vahvistava linkki Kokon teoksen julmaan Martes-lumikkoon ole tulkinnan kannalta välttämätön.

Ecke-nimi yhdistyy latinankieliseen sanapariin ”*ecce homo*”. Toteamus on peräisin *Johanneksen evankeliumista* (Joh. 19:5), ja se liittyy Jeesuksen vangitsemiseen ja ristiinnaulitsemiseen. *Johanneksen evankeliumin* 19. luvussa sotilaat asettavat Jeesuksen päähän orjantappurakruunun ja lyövät tätä kasvoihin. Pilatus lausuu kuuluisat sanat kohdassa, jossa Jeesus tuodaan Pilatuksen asunnosta juutalaisten eteen ennen ristiinnaulitsemista. ”*Ecce homo*” on uudessa suomenkielisessä Raamatun käännöksessä ”katso: ihminen”, mutta moni voi tuntea myös ilmauksen ”katso ihmistä”. (Evankeliumi Johanneksen mukaan 2000, 154.) Sanat voi tulkita monella tavalla. Lausahdus yhdistyy kuitenkin ennen kaikkea Jeesuksen kärsimykseen. Yksi tunnetuimmista kirjallisista yhtymäkohdista lienee myös saksalaisen filosofi Friedrich Nietzschen omaelämäkerta *Ecce homo*. Kirjallisten viittausten ohella ”*ecce homo*” toimii tietysti myös sanaleikkinä, sillä Ecke on homoseksuaali.

Lomas ei ole muuttanut nimeä käännöksessä, ja voikin olettaa, että Ecke-nimen subtekstit ovat yhtä tuttuja suomalaisille ja englantilaisille lukijoille. Joku voi ehkä yhdistää Ecken pohdiskeluun taipuvaisen luonteen Nietzscheen, mutta ennen kaikkea nimi tuntuu enteelliseltä viittaukselta Ecken traagiseen kohtaloon.

Koska Pessi ja Enkeli yhdistyvät Kokon teoksen hahmoihin, myös muille Sinisalon teoksen henkilöille on helppo etsiä vastakohtaa Kokon teoksesta. Tohtori Spidermanin eli Jori Hämäläisen yhdistää nimen perusteella Kokon teoksen ristilukkiin. Hahmot ovatkin jossain mielessä yhteneväiset. Spiderman ja Ristilukki vaikuttavat molemmat kyynisiltä, ja heitä yhdistää myös samanlainen näkemys luonnosta. Ristilukin mukaan ”maailmassa vallitsee luonnon laki, ja sen pihdeissä me täällä kaikki elämme!” (Kokko 1982, 48). Tohtori Spiderman on eläinlääkäri, joka tuumii muun muassa, että juutalais-kristillinen etiikka on vienyt ihmisen kauas luonnosta (EPEV s. 218).

Tohtori Spidermanin lempinimi perustuu kuitenkin miehen oikeaan sukunimeen:

- (20a) Voin vain kuvitella kuinka puhelin pärisee Tohtori Spidermanin luona. Siis Jori Hämäläisen, ex-heilan, jota kutsutaan Hämä-hämä-läiseksi koska hän aina kiihtyessään alkaa änkyttää, ja se on tietenkin väännetty Hämähäkkimieheksi. (EPEV s. 21)
- (20b) I can only speculate about the effect of the telephone beeping at Dr Spiderman’s – at my old flame Jori Hämäläinen’s, that is – ‘Hämä-hämä-hämäläinen’, because getting worked up always makes him stammer. Hämähäkki being Finnish for spider, he’s naturally been dubbed ‘Spiderman’. (NBS s. 22)

Suomalaiset ymmärtävät, miksi hämä-hämä-läinen on *tietenkin* väännetty

Hämähäkkimieheksi. Suomessa kasvaneet eivät ole voineet välttyä kuulemasta lastenlaulua *Hämä-hämä-häkki*, joka Tohtori Spidermanin änkytyksestä tulee mieleen. Tätä ei katkelmassa kuitenkaan eksplisiittisesti sanota, vaan lukija osaa päätellä sen itse. Toisin on kohdekielisen lukijan laita. Tämän vuoksi Lomas on lisännyt käännökseen selityksen: ”hämähäkki being Finnish for spider, he’s naturally been dubbed ’Spiderman’”. Näin ollen kohdekielinen lukija ymmärtää yhteyden Hämäläisen nimen ja lempinimen välillä. Laululle löytyy toki englanninkielinen vastine *Itsy Bitsy Spider*, mutta tässä kontekstissa sitä ei tietenkään voi

käyttää. Mitään absoluuttisia käännösratkaisuja ei viittausten kääntämiseen ole olemassa, vaan konteksti on aina otettava kääntäessä huomioon.

Nimen voi tietysti yhdistää myös Hämähäkkimieheen, mutta hahmoja verratessa nimi tuntuu lähinnä humoristiselta, sillä Spiderman ei vastaa kuvaa supersankarista. Viittauksen humoristinen sävy säilyy käänöksessäänkin. Viittaus Ristilukkiin väistämättä häviää, sillä Kokon teos ei ole Isossa-Britanniassa tunnettu. Oletettavaa on myös, etteivät läheskään kaikki suomalaiset lukijat yhdistä Tohtori Spidermania Ristilukkiin, eikä teos sitä edellytäkään. Jotkut lukijoista voivat kuitenkin nauttia siitä, että he löytävät teoksesta tällaisia uusia tasoja tai ulottuvuuksia.

Palomita on espanjaa ja tarkoittaa kyyhkystä. Tätä kautta nimi yhdistyy *Pessi ja Illusia* -teoksessa mainittuun rouva Sepelkyyhkyyyn, mutta viittaus ei todennäköisesti avaudu monelle lukijalle. Kohdekieliset lukijat eivät voi havaita yhteyttä Palomitan ja rouva Sepelkyyhkyn välillä, sillä *Pessi ja Illusia* ei ole heille tuttu tarina, eikä kyyhkystä mainita missään *Ennen päivänlaskua ei voi* -teokseen valikoiduissa katkelmissa. Rouva Sepelkyyhky toteaa tarinassa, että herra Sepelkyyhkyn äly on ”kaksi viikkoa haudotun munan asteella” (Kokko 1982, 107). Tältä vaikuttaa myös Palomitan mies Pentti. Pentti-nimestä ei löydy intertekstuaalisia kytköksiä, joten se on jätetty analyysin ulkopuolelle.

Luvun alussa esitetty väite siitä, että nimi on enne, tuntuu pitävän paikkansa ainakin Sinisalon teoksessa. Erisnimiviittaukset toimivat usealla tasolla ja syventävät henkilöhahmojen kuvausta. Koska ne yhdistyvät teoksen tulkinnallisiin kysymyksiin, niitä voi pitää makrotason viittauksina. Kääntäjän onneksi teoksen tärkeimpien nimien intertekstuaalisuus toimii ainakin osittain myös englanninkielisessä tekstissä.

Henkilöhahmojen nimien lisäksi teoksessa esiintyy myös muutamia muita nimiin liittyviä viittauksia.

- (21a) Sujahdan Ecken viereen harmaan sotilasviltin alle. Ecke on ottanut silmälasit takaisin päähänsä yöpöydältä ja lukee jotakin. Käänän kannen hetkeksi itseeni päin. *Seitsemän veljestä*.
”Sä et ole tosissasi!”
”Kyllä kyllä. Täällä on juttua sustakin.”
”Ai jaha. Mä olen varmaan Jukolan Jussi, se hampputukkainen jörri.”
”Ei, mä tarkoitan yhtä huomattavan paljon enkelimäisempää hahmoa. Muistatko sä kalvean immen?” (EPEV s. 172)
- (21b) I slide down next to Ecke under a grey military blanket. Ecke has taken his glasses back from the bedside table and is reading something. I pull the cover my way for a moment. *Aleksis Kivi’s classic novel, Seven Brothers*.
‘You’re not serious!’
‘Yes, yes. You’re in here, too.’
‘Ah ha! No doubt I’m Jussi of Jukola, the hemp-haired mope.’
‘No, a much more angelic figure. Remember the wan maiden?’ (NBS s. 152)

Tässä selityksen lisääminen käännösstrategiana on perusteltua. Jokainen suomalainen tietää Aleksis Kiven ja useimmat ovat lukeneet myös teoksen *Seitsemän veljestä* tai ainakin pääpiirteissään tietävät, mitä kirjassa tapahtuu. Englanninkieliselle lukijalle tilanne on toinen. Kirjan nimi ei luultavasti herätä mitään assosiaatioita. Kirja on kyllä käännetty englanniksi Alex Matsonin ja myöhemmin Richard A. Impolan toimesta, mutta suurelle yleisölle teos on tuntematon. Lisäys ”Aleksis Kivi’s classic novel” kertoo käännöksen lukijalle kirjailijan nimen lisäksi sen, että kirja on klassikko ja auttaa ymmärtämään jatkon: ”sä et ole tosissasi”. Jukolan Jussin Lomas on voinut kääntää käyttämällä minimimuutosta käännösstrategiana, sillä kommentista selviää hiukan myös Juhanin eli Jukolan Jussin luonne: ”hampputukkainen jörri”.

Kalvean immen tarina *Seitsemässä veljeksessä* yhdistyy kiinnostavasti myös Sinisalon romaanin teemoihin. Tarina kertoo neidosta ja tämän rakastetusta. Neito lupaa odottaa

rakastettuaan tämän lähtiessä pois, mutta ruhtinaaksi muuttunut peikko saa neidon lumottua ja vie tämän luolaansa. Peikko imee neidon veren, mutta neito jää henkiin ja seisoo öisin vuorella odottaen rakastettuaan. Sata vuotta myöhemmin neito uskaltaa katsahtaa kohti taivasta. Silloin nuorukainen saapuu neidon luo, tappaa peikon ja vie immen mukanaan korkeuksiin. (Kivi 1998, 112–117.) Viittaus Aleksis Kiven romaaniin toimii tässä tekstin makrotasolla, sillä se yhdistyy kirjan temaattisiin ja tulkinnallisiin kysymyksiin.

Kohdekieliselle lukijalle viittaukset Kiven romaaniin aukenevat osittain kääntäjän tekemän lisäyksen ansiosta. Jos Kiven teosta ei ole lukenut, jää subtekstistä löytyvä yhteys peikkoon kuitenkin havaitsematta. Kalvean immen voi toki muuten yhdistää Enkeliin. Kysymys ”muistatko sä kalvean immen?” on kuin haaste lukijalle. Subtekstin tunteva lukija voi vastata kysymykseen myöntävästi ja aavistella kirjan tulevia tapahtumia.

Mikäli säilyttävä käännösstrategia ei toimi, selityksen lisääminen ja korvaaminen tuntuvat luontevilta käännösratkaisuvaihtoehdoilta, sillä tällöin kohdelukijalla on mahdollisuus päästä ainakin osittain perille piilotetuista, mutta lähtökulttuurin lukijoille avautuvista merkityksistä. Jukolan Jussista on tekstissä toinenkin maininta. Tässä Lomas on jättänyt nimen mainitsematta.

- (22a) Enkeli on järkyttävän kaunis seisoessaan Eurénin kirja kädessään, niin kaunis että käteni pysähtyy, käteni joka oli nousemassa hänen hartialleen ja vetämässä häntä itseäni päin. Enkelin tukka harottaa sinne tänne, Jukolan Jussin ja vaalean pellonpiennarpojan elovena-tukka, ja hän puristaa paljasta rintaansa vasten Gustaf Eurénia, harvinaista antikvaarista helmeä. (EPEV s. 131)
- (22b) Angel looks shockingly beautiful standing there with the Eurén book in his hand, so beautiful my hand pauses, my hand that was just about to go to his shoulders and draw him down towards me, with his blond shock of hair. He’s pressing the Gustaf Eurén, a rare antiquarian piece, a pearl of great price, against his naked chest. (NBS s. 115)

Lomas on jättänyt viittauksen käännöksestä pois ja käyttänyt neutraalia ilmausta ”blond shock of hair”. Osa lähtötekstin tehosta ja kuvaavuudesta vähenee väistämättä, mutta nimi on kontekstissa kuitenkin vain sivuosassa. Nimi toki herättää suomalaisessa lukijassa assosiaatioita, mutta sen avaaminen kohdekieliselle lukijalle ei onnistu turvautumatta liialliseen selittelyyn, jolloin viittauksen teho heikkenisi. Tällöin sivuhuomautukseksi lähtötekstissä tarkoitettu kuvaus nousisi kohdekielisessä tekstissä turhan korostettuun asemaan: esim. ”-- with his blond shock of hair that reminds me of Jussi of Jukola in Aleksis Kivi’s classic novel, *Seven Brothers*”.

Huomionarvoista onkin, että esimerkissä 21 viittauksella on temaattinen merkitys, mutta esimerkissä 22 viittaus liittyy vain henkilön ulkonäön kuvaamiseen. Esimerkissä 21 viittauksen voi käsittää makrotasolla toimivaksi viittaukseksi, kun taas viittaus esimerkissä 22 pysyy mikrotasolla. Jukolan Jussi -esimerkit osoittavat, että käänнос riippuu aina kontekstista. Pintapuolisesti samanlaisen viittauksen kääntämiseen voidaan käyttää eri käänносstrategiaa erilaisissa konteksteissa.

Maininnan *elovena-tukasta* olen luokitellut reaaliioihin. Esimerkki kuvaa hyvin luokittelujen keinotekoisia luonnetta. *Elovena*-mainintaa voisi pitää myös intertekstuaalisena, sillä kuvat voi käsittää teksteiksi (ks. luku 1). Ilmaus yhdistyy kaurahiutalepaketissa olevaan kuvaan vaaleatukkaisesta naisesta, jolla on viljalyhde kainalossa. Kuva on tuttu kaikille suomalaisille, ja osa saattaa muistaa kohun, joka nousi näyttelystä *Hyllytetyt Elovena-mainokset*. Näyttelyssä oli esillä eri taiteilijoiden tekemiä uusia versioita perinteisestä *Elovena*-tytöstä (ks. Uimonen 2008).

Lomas on käyttänyt korvaamista erisnimiwiittausten yhteydessä kaksi kertaa.

- (23a) Matalaotsaisesti virmistävä 17-vuotias jääkiekon ihmelapsi räikeän puna-vihreässä peliasussaan, kundi jonka kasvoista heijastuu yhtä aikaa totaalisen peloton puberteettisuus ja äly joka riittää korkeintaan Mustanaamion lukemiseen. Iho hieman epätasainen, miehuullinen yritys viiksiksi taistelee elämästään nenän alla. (EPEV s. 223)
- (23b) With a low-browed grimace of a grin, a seventeen-year-old ice-hockey prodigy, garish in red-and-green sports shirt, is glowing with out-and-out fearless puberty – and just about brain enough to read a Superman comic: slightly acned skin, an attempt at a macho moustache struggling for life under his nose. (NBS s. 196)

Tässäkin Lomas on selvästi ottanut viittauksen tarkoituksen huomioon. *Mustanaamioon* viitataan tekstinä, joka ei vaadi älyltä paljonkaan. Englannissa *Mustanaamio* ei ole kuitenkaan kovin tunnettu sarjakuva, joten Lomas on korvannut *Mustanaamion* suosituimmalla *Teräsmies*- eli *Superman*-sarjakuvalla. Strategiana korvaaminen sopii tässä tapauksessa säilyttämistä paremmin. Englantilainen lukija voisi hämmentyä viittauksesta *Mustanaamio*- eli *Phantom*-sarjakuvaan, jos nimi olisi hänelle vieras. Tällöin kommentti ”äly joka riittää korkeintaan *Mustanaamion* lukemiseen” menettäisi osan tehostaan. Ilmeinen eli denotatiivinen merkitys ei tässä siis ole tärkein, vaan pikemminkin viittauksen konnotaatiot, jotka kääntäjä on ottanut huomioon.

Eräässä katkelmassa Enkelin alakerran naapuri Pentti Koistinen yllättää Enkelin kotoaan Palomitan seurasta ja epäilee, että häntä on petetty:

- (24a) “Älä ämmä selitä. Jos tämä shemeikka selittäisi.” (EPEV s. 239)
- (24b) ‘Cut it out, slut. Let this Casanova do the explaining.’ (NBS s. 212)

Shemeikka on henkilöhahmo Juhani Ahon kirjassa *Juha* (1911). Shemeikka on naistenmies, joka viettelee kirjassa Juhan vaimon Marjan. Sana *shemeikka* lienee tuttu vain niille, jotka

ovat lukeneet Ahon kirjan. Sanan merkitys ilmenee kuitenkin kontekstista. Tämäkin esimerkki osoittaa, että viittausten lähteen tunnistaminen ei ole välttämätöntä, sillä erikoinen ilmaus tuo jo itsessään lisäväriä tekstiin ja voi saada lukijan pohtimaan syvempiä merkityksiä. Lomas on korvannut *shemeikan* sanalla *Casanova*, mikä sopii yhteyteen hyvin, sillä Casanova herättää assosiaatioita naistenmiehestä ja ilmaus tunnetaan useammassa kulttuurissa. Casanova-sana löytyy sanakirjoistakin. Esimerkiksi *Oxford Advanced Learner's Dictionary* -sanakirjassa Casanova määritellään mieheksi, jolla on useita rakastajia (Hornby 2000, 180). Käännöksestä on toki hävinnyt paikallisväriä, mutta tässäkin tapauksessa ilmauksen selittäminen vieraskieliselle lukijalle on mahdotonta ja heikentäisi raivoavan Koistisen kommentin tehoa. Kontekstissaan ratkaisu toimii hyvin. Korvaava ilmaus ei myöskään ole liikaa sidoksissa mihinkään tiettyyn kulttuuriin.

Intertekstuaalisten erisnimiviittausten kääntäminen muistuttaa paljon reaalioiden kääntämistä. Kääntäjän tehtävä kummassakin tapauksessa on arvioida viittauksen merkitystä tekstissä ja tehdä käännösratkaisu kontekstin perusteella.

5.2.2 Lauseviittaukset

Ennen päivänlaskua ei voi -teoksella on selvä yhteys Reino Helismaan lauluun *Päivänsäde ja menninkäinen* (1949). Lauluun viittaa jo kirjan nimi *Ennen päivänlaskua ei voi*. Helismaan laulu on varmasti tuttu kaikille suomalaisille, ja Sinisalonen teoksen nimi tuo laulun sanat mieleen: ”*kas menninkäinen ennen päivänlaskua ei voi / milloinkaan olla päällä maan*”. Myös kirjan viisi väliotsikkoa löytyvät Helismaan laulusta: 1. *hämärä jo maille hiipi*, 2. *tunsi kummaa leiskuntaa*, 3. *loisteesi mun sokeaksi saa*, 4. *pimeys vie hengen multa*, ja 5. *ja toinen yötä rakastaa*. Otsikot kertovat laulusta jo paljon, mutta eivät kaikkea. Ne eivät paljasta, että

laulussa menninkäinen ihastuu päivänsäteeseen ja haluaa viedä tämän kotiluolaansa.

Päivänsäde ei kuitenkaan lähde menninkäisen matkaan, sillä pimeys merkitsisi hänelle kuolemaa. Laulun tunteva lukija voi miettiä Sinisalun teoksen ja laulun yhtäläisyyksiä ja sanomaa.

Laulu ei ole tuttu kohdekielisille lukijoille, mutta Lomas on ratkaissut ongelman kekseliäästi. Hän on lisännyt laulun sanat käännökseen yhdeksi katkelmaksi muiden joukkoon. Hän on jättänyt käännöksestä pois Eino Leinon ”Pimeän peikko” -runon ja lisännyt sen paikalle *Päivänsäde ja menninkäinen* -laulun sanat sekä suomeksi että englanniksi. Laulun englanninkielisten sanojen lisääminen tuntuu toimivalta ratkaisulta, sillä *Päivänsäde ja menninkäinen* on teoksen tulkinnan kannalta paljon tärkeämpi subteksti kuin Leinon ”Pimeän peikko”. Laulun sanojen lisääminen suomenkielisinä saattaa kuitenkin olla kohdekieliselle lukijalle hämmentävää. Ratkaisua voinee perustella sillä, että kohdelukijalla on tämän ansiosta mahdollisuus päästä oikean laulun lähteille, mikäli hän niin haluaa. Toisaalta ratkaisu tuntuu hiukan liian haastavalta kohdekielistä lukijaa ajatellen. Kyseessä ei ole kulttuuritöyssy, vaan pikemminkin kulttuurikuilu, jonka ylittäminen ei ole lukijalle mahdollista.

Itse laulun sanojen lisääminen on kuitenkin rohkea ratkaisu, joka antaa käännökseen lukijalle mahdollisuuden samanlaisiin pohdintoihin kuin lähtötekstin lukijalle. Lomasin käännöstrategiaa voidaan tässä tapauksessa siis pitää selityksen lisäämisinä. Toisaalta väliotsikot ja laulun sanat on käännetty minimimuutoksen keinoin. Lomas on siis ratkaisussaan yhdistänyt kaksi käännöstrategiaa.

Kirjassa esiintyy myös muita suomalaisille tuttuja lauluja, vaikkakin vähäisemmässä roolissa:

- (25a) ”Ottaisitkos Mörri-Möykyn / jos vain kiinni saisit? / Pieneen koriin pistäisit / ja kotiin kuljettaisit...” (EPEV s. 50)
- (25b) Would you keep a bandersnatch / if only you could catch it? / Put it in a basket / and dare to fetch it home? (NBS s. 46)

Marjatta Pokelan säveltämä ja sanoittama *Mörri-Möykky* (1966) on kaikille suomalaisille tuttu laulu. Mörri-Möykky tarkoittaa laulussa peikkaa. Otus nimeltä *bandersnatch* puolestaan esiintyy Lewis Carrollin runoteoksessa *The Hunting of the Snark* (1958) sekä runossa ”Jabberwocky”, joka löytyy teoksesta *Through the Looking-Glass* (1998). Runoissa ei kuvailla *bandersnatch*-otusta tarkemmin, mutta mitenkään kiltiltä se ei kuitenkaan vaikuta. Teoksessa *The Hunting of the Snark* otus nappaa pankkiirin leukoihinsa (ks. Carroll 1958, 41). Lomas on tuonut mukavasti lisäväriä käännökseen kääntämällä Mörri-Möykyn niin ikään fiktiiviseksi otukseksi, *bandersnatchiksi*. Tässäkin käännösstrategia on tavallaan kahden strategian yhdistelmä: korvaamisen ja minimimuutoksen. Itse Mörri-Möykyn kääntämisessä on käytetty korvaavaa strategiaa, mutta muuten käännös on hyvin sanasanainen eli strategiana on minimimuutos.

Pelkkää minimimuutosta Lomas käyttää käännösstrategiana seuraavassa esimerkissä, jossa Enkeli lukee Pessille ääneen kirjaa *Pessi ja Illusia*:

- (26a) Vilkaisen ikkunaa, ulkona sataa pehmeää lunta niin tiheänä verhona että näkyvyys on nollassa. Valkoinen kuolema, ajattelen. (EPEV s. 161)
- (26b) I glance through the window. Outside there’s a soft snowfall, dense enough to make vision nil. White death, I think. (NBS s. 142)

Tässä kontekstissa Kokon teokseen tutustuneet lukijat yhdistänevät valkoinen kuolema -ilmauksen teoksessa esiintyvään Martes-lumikkoon. Samalla lukijat voivat miettiä

yhtäläisyyksiä Kokon teoksessa esiintyvän Martesin ja Sinisalon teoksen Martesin välillä. Kohdekielinen lukija ei voi havaita yhteyttä, mutta viittaus tuskin avautuu myöskään kaikille lähtötekstin lukijoille. Lomas on kääntänyt valkoisen kuoleman sananmukaisesti ”white death”. Ilmaus on pahaenteinen, vaikka syvempiä merkityksiä ei havaitsisikaan. Yhteyttä Kokon kirjaan ei myöskään tarvitse oivaltaa ymmärtääkseen, mikä Sinisalon kirjan Martes on miehiään. Pintamerkitykseltään valkoinen kuolema viittaa tietysti lumeen ja talveen, joka merkitsee talviturkkinsa kadottaneelle Pessille kuolemaa, jos se joutuu ulos. Tämä merkitys säilyy käännöksessäänkin. Myös *Pessissä ja Illusiassa* ilmenevät ilmauksen molemmat merkitykset.

- (27a) Muuttolinnut eivät olleet koskaan nähneet lumikkoa valkoisessa talviturkissaan, ja kun kertomus meni suusta suuhun, tultiin siihen käsitykseen, että Valkoisella kuolemalla tarkoitettiin talvea. (Kokko 1982, 206)

Esimerkki *valkoisesta kuolemasta* kiteyttää oikeastaan hyvin intertekstuaalisuuden, kirjallisuuden ja kääntämisen suhteen. Kertomuksen siirtyessä uusiin kulttuureihin teoksen intertekstuaaliset viittaukset voivat muuttua, sillä eri kulttuurit tuntevat erilaisia tekstejä. Intertekstuaalisuuden hienous piilee kuitenkin siinä, että viittaus toimii aina myös itsenäisesti pintatasolla. Viittaus subtekstiin voi syventää tulkintaa, mutta käännöksessä tekstin kaikkia tasoja ei aina voi säilyttää. Ei pidä myöskään unohtaa, että siirtyessään eteenpäin teksti myös saa uusia merkityksiä. Kääntäjä ei voi viedä kaikkia subtekstejä mukanaan kohdekulttuuriin, mutta kohdekulttuurin lukijoilla on oma kirjallinen varastonsa, johon he voivat tekstiä verrata. Kääntäjän tehtävänä on luoda toimiva versio tekstistä toiseen kulttuuriin.

5.3 Päätelmiä

Reaalioiden käännöksissä yleisin käännösstrategia oli säilyttäminen. Tämä johtui lähinnä siitä, että tekstissä oli runsaasti kaupunkien nimiä, jotka pysyivät käännöksessä ennallaan. Myös muutamat muut erisnimet oli säilytetty käännöksessä sellaisenaan, mikäli kontekstista oli apua nimien tulkinnassa. Varsinaisia käännösvastineita reaaliolle on harvoin olemassa. Tässäkin aineistossa vain kolmelle reaaliolle oli olemassa kohdekielinen käännösvastine. Käännösvastine saattaa löytyä joillekin maantieteellisille nimille tai kohdekulttuuriin levinneille lähdekulttuurin käsitteille.

Minimimuutosstrategia näyttäisi aineiston perusteella edellyttävän sitä, että reaalia on lukijoille joko ennestään tuttu tai että sen merkitys selviää tekstistä kontekstin avulla. Lisäksi aineiston pohjalta voi olettaa, että strategia toimii parhaiten, jos reaalia esiintyy tekstin mikrotasolla. Turvaututtaessa minimimuutosstrategiaan on hyvä pitää mielessä, että ilmauksen konnotaatiot saattavat olla hyvin erilaiset lähtö- ja kohdekulttuurissa. Minimimuutos ei näin ollen ole aina nimensä veroinen, sillä vaikka päällisin puolin ilmaus ja sen käännös voivat vaikuttaa samanlaisilta, ne voivat merkitä eri asioita lähtö- ja kohdekulttuureissa. Parhaiten asiaa voisi kuitenkin tutkia erilaisten lukijatutkimusten avulla.

Yläkäsite oli tutkimassani aineistossa toiseksi yleisin reaalioiden käännösstrategia säilyttämisen jälkeen. Yläkäsite oli kuitenkin kaikkein käytetyin yleisnimien käännösstrategia. Oman aineistoni perusteella yläkäsitteen käyttäminen johtaa joskus tekstin laimentumiseen, mutta toisinaan yläkäsitteen käyttäminen voi olla paras käännösratkaisu. Jos viittaus on vieras eikä kontekstista ole apua, yläkäsitteen käyttäminen voi toimia hyvin. Lisäksi yläkäsitteen käyttäminen voi soveltua kohtiin, joissa tekstin sujuvuuteen täytyy kiinnittää huomiota, eikä

esimerkiksi selitysten lisääminen ole mahdollista. Tästä hyvä esimerkki on dialogien kääntäminen.

Kääntäjän on otettava konteksti huomioon myös lisätessään selityksiä tekstiin. Aineiston perusteella selityksen lisääminen sopii monien maantieteellisten nimien yhteyteen.

Ohimennen mainitun ilmauksen yhteydessä selityksen lisääminen ei välttämättä ole luontevin ratkaisu, sillä ilmaus voi tällöin saada liian korostetun aseman kohdetekstissä.

Korvaaminen vaikuttaa strategialta, jota käytetään silloin kun viittaus on kohdekulttuurissa vieras ja kontekstista ei ole apua tulkinnassa. Kääntäjän tulee olla strategian kanssa kuitenkin varovainen, sillä korvaavan ilmauksen täytyy sopia kontekstin lisäksi teoksen tapahtuma-aikaan ja paikkaan. Poisjättäminen on strategiana tämän aineiston perusteella harvinainen. Joitakin reaalian osia voi käännöksestä jäädä pois, mutta reaalioiden merkitys halutaan säilyttää käänöksessäänkin.

Subtekstianalyysi osoitti, että nimillä on useita tärkeitä tehtäviä tekstissä. Nimiä käytettiin muun muassa henkilöiden luonteiden kuvaamiseen, mutta myös humoristisesti. Jossain määrin nimet olivat myös enteellisiä. Tässä aineistossa nimet oli mahdollista pitää käänöksessä ennallaan, mikä onkin kaunokirjallisuuden kääntämisessä tavallista.

Kohdekielisen lukijan lienee mahdotonta tavoittaa kaikkia nimiin liittyviä intertekstuaalisia kytkentöjä, mutta toisaalta kaikki suomalaisetkaan lukijat eivät niitä välttämättä havaitse.

Moni intertekstuaalinen kytkentä on kuitenkin myös kohdekielisen lukijan ulottuvilla.

Tällaisia nimiä olivat aineistossa muun muassa Ecke, Mikael ja Enkeli (engl. *Angel*). Nimen intertekstuaalisuuden havaitseminen voi olla lukijalle palkitsevaa ja syventää

henkilöhahmojen kuvausta, mutta viittausten ymmärtäminen ei ole välttämätöntä. Subtekstien tuntemista ei edellytetä, sillä kirja toimii myös itsenäisenä teoksena.

Lomas oli onnistunut säilyttämään teoksen tärkeimmät subtekstit, Reino Helismaan laulun *Päivänsäde ja menninkäinen* sekä Yrjö Kokon teoksen *Pessi ja Illusia*, myös käännöksessä. Lomas oli rohkeasti lisännyt Helismaan laulun sanat käännökseen ja tuonut näin subtekstin kohdekielisten lukijoiden ulottuville.

Osa tutkitun aineiston intertekstuaalisista viittauksista toimi tekstin mikro- ja osa tekstin makrotasolla. Tämän aineiston perusteella näyttää siltä, että kääntäjä luopuu herkemmin mikrotason kuin makrotason viittauksista. Mikäli makrotason viittausta ei voinut kääntää säilyttävän strategian avulla, Lomas oli usein käyttänyt apuna selityksen lisäämistä. Mikrotason viittausten kääntämisessä oli käytetty myös poisjättämistä ja korvaamista.

Tutkimus viittaa siihen, että säilyttäviä käännösstrategioita käytetään reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten yhteydessä eniten silloin, kun viittaus on tutumpi tai konteksti auttaa kohdelukijaa tulkinnassa. Säilyttäviä käännösstrategioita ovat säilyttäminen, olemassa olevan käännöksen käyttäminen ja minimimuutos. Muokkaavia strategioita ovat puolestaan yläkäsite, selityksen lisääminen, korvaaminen ja poisjättäminen. Muokkaavia strategioita käytetään useammin, jos viittaus on vieras, eikä kontekstista ole tulkinnalle apua.

6. LOPUKSI

Tarkastelin tutkielmassani reaalioiden ja intertekstuaalisten viittausten kääntämistä erilaisten käännösstrategioiden kautta sekä subtekstianalyysin keinoin. Pohdin työssäni erityisesti käännösstrategioiden valintaa ja kontekstin vaikutusta kääntämiseen.

Reaalioiden yleisin käännösstrategia aineistossa oli säilyttäminen, mutta myös minimimuutosta, yläkäsitetä ja selityksen lisäämistä käytettiin jonkin verran. Harvinaisimmat strategiat olivat käännösvastine, korvaaminen ja poisjättäminen. Erisnimiviittausten yleisin käännösstrategia oli niin ikään säilyttäminen, kun taas lauseviittausten yleisin strategia oli kahden strategian, minimimuutoksen ja selityksen lisäämisen, yhdistäminen.

Intertekstuaalisten viittausten kohdalla strategiaan näytti vaikuttavan se, toimiko viittaus tekstin mikro- vai makrotasolla. Tutkielman perusteella voi olettaa, että kääntäjä haluaa säilyttää makrotason viittaukset tekstissä, kun taas mikrotason viittauksia voi tekstin sujuvuuden nimissä jopa jättää käännöksestä pois.

Tutkimuksessa selvisi myös, että kontekstin huomioiminen voi auttaa kääntäjää käännösstrategian valitsemisessa. Kääntäjä voi käyttää säilyttäviä käännösstrategioita, jos reaalia tai viittaus on tuttu kohdekulttuurissa tai jos konteksti auttaa viittauksen tulkinnassa. Tässä tapauksessa kohdekieliseen tekstiin voi herkemmin jättää vierautta eli kulttuuritöyssyjä. Jos konteksti ei auta tulkinnassa, kääntäjän on muutettava tekstiä enemmän ja käytettävä muokkaavia strategioita.

Toisen luvun lopussa pohdin, mahtaako tekstistä löytyä avain kulttuurin ymmärtämiseen.

Näiden tulosten valossa näyttää siltä, että avain kulttuurin ymmärtämiseen voi joskus löytyä

kontekstista: konteksti voi tehdä vieraasta käsitteestä ymmärrettävän ja tasoittaa mahdollisen kulttuuritöyssyn. Kuten esimerkit osoittivat, sama ilmaus voidaan kääntää hyvin eri tavoilla erilaisissa konteksteissa. Koska tutkimusaineistoni on suppea, sen pohjalta ei voi tehdä kovin tarkkoja päätelmiä. Se vaikuttaa kuitenkin selvältä, että mikään strategia ei sinänsä ole toista parempi, vaan strategian toimivuus riippuu reaaliasta tai intertekstuaalisesta viittauksesta sekä siitä kontekstista, jossa ilmaus esiintyy.

Olen omassa työssäni käsitellyt kontekstin vaikutusta käänösstrategioiden valintaan hyvin suppeassa mielessä, sillä analyysi on kohdistunut lähinnä ilmausten tekstikontekstiin.

Laajemmassa analyysissä voisi olla hyödyllistä kiinnittää huomiota myös itse lukijoihin, sillä tekstin merkitys syntyy lukutapahtumassa ja teksti saa erilaisia merkityksiä eri lukukonteksteissa. Olisi mielenkiintoista tutkia, miten erilaiset käänösratkaisut toimivat lukijoiden mielestä.

LÄHTEET

Aineisto:

Sinisalo, J. 2000. Ennen päivänlaskua ei voi. 3. painos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Sinisalo, J. 2003. Not Before Sundown. Käänt. H. Lomas. London: Peter Owen Publishers.

Kaunokirjallisuus:

Aho, J. 2000 (1911). Juha. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Carroll, L. 1998. Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking-Glass. London: Penguin Books.

Carroll, L. 1958. The Hunting of the Snark. An Agony in Eight Fits. 5. painos. Edinburgh: R. & R. Clark, Limited.

Evankeliumi Johanneksen mukaan. 2000. Teoksessa Uusi Testamentti. Raamattu. Pieksämäki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura, 125–158.

Evankeliumi Matteuksen mukaan. 2000. Teoksessa Uusi Testamentti. Raamattu. Pieksämäki: Suomen Kirkon Sisälähetysseura, 1–46.

Kivi, A. 1998 (1870). Seitsemän veljestä. Helsinki: Otava.

Kokko, Y. 1982 (1944). Pessi ja Illusia. 9. painos. Porvoo: WSOY.

Tutkimuskirjallisuus:

Aaltonen, S. 2001. Kun Antto Puuronen Suomeen muutti: kulttuurisidonnainen käännytutkimus työvälteenä. Teoksessa R. Oittinen & P. Mäkinen (toim.) Alussa oli käänös. Tampere: Tampere University Press, 388–406.

Aixelá, J. 1996. Culture-specific items in translation. Teoksessa R. Álvarez & M. C.-Á. Vidal (toim.) Translation, power, subversion. Clevedon: Multilingual Matters, 52–78.

Allen, G. 2000. Intertextuality. Lontoo: Routledge.

Barthes, R. 1993. Tekijän kuolema. Tekstin syntymä. Suom. L. Rojola & P. Thorel. Tampere: Vastapaino.

- Björvall, A. 1985. Suuri nisäkäsikirja. Euroopan nisäkäslajit. Suom. O. Pöyhönen. Helsinki: Tammi.
- Brown, G. & Yule, G. 1983. Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clayton, J. & Rothstein, E. 1991. Figures in the Corpus: Theories of Influence and Intertextuality. Teoksessa J. Clayton & E. Rothstein (toim.) Influence and Intertextuality in Literary History. Madison: University of Wisconsin Press, 3–36.
- Eskola, K., Granlund, A. & Itonen, M. 1998. Niin, missä? Teoksessa K. Eskola, A. Granlund & M. Itonen (toim.) Missä mennään? Kirjallisuuden lajeja ja ilmiöitä. Tampere: TAJU, 7–8.
- Frow, J. 1995 (1990). Intertextuality and ontology. Teoksessa M. Worton & J. Still. Intertextuality: theories and practices. Manchester: Manchester University Press, 45–55.
- Genette, G. 1997. Palimpsests. Literature in the Second Degree. Käänt. C. Newman & C. Doubinsky. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Gudykunst, W. B. & Young, Y. K. 1992. Communicating with Strangers. An Approach to Intercultural Communication. 2. painos. New York: Mc Graw-Hill.
- Hatim, B. & Mason, I. 1992 (1990). Discourse and the Translator. 3. painos. Lontoo: Longman.
- Hornby, A. S. 2000. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford: Oxford University Press.
- House, J. 2006. Text and context in translation. Journal of Pragmatics 38, 338–358.
- Kangasluoma, M. 2006. Sinisalon tuolla puolen. Aamulehti, Valo 20.10.2006, 42, 8–12.
- Katan, D. 1999. Translating cultures: an introduction for translators, interpreters and mediators. Manchester: St. Jerome.
- Kristeva, J. 1993. Puhuva subjekti. Tekstejä 1967–1993. Suom. P. Sivenius, T. Arppe, K. Saarikangas, H. Sinervo & R. Stewen. Tampere: Gaudeamus.
- Lefevere, A. 1992. Translating literature. Practice and theory in a comparative literature context. New York: The Modern Language Association of America.
- Lehtonen, M. 2004 (1996). Merkitysten maailma. 5. painos. Tampere: Vastapaino.
- Leppihalme, R. 1994. Translating Allusions: When Minimum Change Is Not Enough. Target 6:2, 177–193.

- Leppihalme, R. 1997. *Culture Bumps. An Empirical Approach to the Translation of Allusions*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Leppihalme, R. 2000. Kulttuurisidonnaisuus kaunokirjallisuuden kääntämisessä. Teoksessa O. Paloposki & H. Makkonen-Craig (toim.) *Käännöskirjallisuus ja sen kritiikki*. Helsinki: Yliopistopaino, 89–105.
- Leppihalme, R. 2001. Translation Strategies for Realia. Teoksessa P. Kukkonen & R. Hartama-Heinonen (toim.) *Mission, Vision, Strategies, and Values. A Celebration of Translator Training and Translation Studies in Kouvola*. Helsinki: Helsinki University Press, 139–148.
- Makkonen, A. 1991. Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? Teoksessa A. Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 9–30.
- Nedergaard-Larsen, B. 1993. Culture-Bound Problems in Subtitling. *Perspectives: Studies in Translatology*, 2, 207–240.
- Riffaterre, M. 1995 (1990). Compulsory Reader Response: the intertextual drive. Teoksessa M. Worton & J. Still. *Intertextuality: theories and practices*. Manchester: Manchester University Press, 56–78.
- Ruokonen, M. 2006. Intertekstuaalisuus ja kaunokirjallisuuden kääntäminen. Teoksessa J. Tommola (toim.) *Kieli ja kulttuuri kääntäjän työvälineinä*. Turku: Turun yliopisto, englannin kielen kääntäminen ja tulkkaus, 57–82.
- Sinisalo, J. 2004. Fantasia lajityyppinä ja kirjailijan työvälineenä. Teoksessa K. Blomberg, I. Hirsjärvi & U. Kovala (toim.) *Fantasian monet maailmat*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 11–31.
- Suomen kielen perussanakirja. 2001. Ensimmäinen osa A-K. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Tammi, P. 1991. Tekstistä, subtekstistä ja intertekstuaalisista kytkennöistä. Johdatusta Kiril Taranovskin analyysimetodiin. Teoksessa A. Viikari (toim.) *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 59–103.
- Vehmas-Lehto, I. 1999. Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan. Helsinki: Finn Lectura.
- Worton, M. & Still, J. (toim.) 1995 (1990). *Intertextuality: theories and practices*. Manchester: Manchester University Press.

Internet-lähteet:

- Energia Productions. 2007. Johanna Sinisalosta. Lehdistöiedote. <URL: www.energiaproductions.fi/press/johanna_sinisalosta.doc>. Luettu 19.3.2007.

- Lahden kirjailijakokous Mukkula. 2007. Ulkomaiset 2003. Herbert Lomas. <URL: http://www.mukkula.org/vanhat/?p=kirjailija&lang=fi&n=kv_fi&e=2003&kk=&id=35>. Luettu 31.10.2007.
- Oittinen, R. 2005. Henkilönnimet osana tarinankerrontaa. Virittäjä. <URL: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2005_138.pdf>. Luettu 19.1.2008.
- Pulliainen, E. 2007. Erkki Pulliainen. <URL: <http://www.pulliainen.net>>. Luettu 18.11.2008.
- Tampereen kaupunginkirjasto. 2007. Aila Johanna Sinisalo. Pirkanmaalaista kaunokirjallisuutta. <URL: <http://www.tampere.fi/kirjasto/pirkanmaankirjailijat/sinisalo.htm>>. Luettu 5.12.2007.
- Templeton, P. 2007. Herbert Lomas. <URL: <http://www.hlomas.freemove.co.uk/>>. Luettu 31.10.2007.
- Uimonen, A. 2008. Taiteilija Jani Leinonen selitti uutta Elovana-tyttöään Raisiolle. Helsingin Sanomat 16.1.2008. <URL: <http://www.hs.fi/kulttuuri/artikkeli/Taiteilija+Jani+Leinonen+selitti+uutta+Elovana-tytt%C3%B6%C3%A4%C3%A4n+Raisiolle/113523332017>>. Luettu 3.2.2008.

LIITTEET

Liite 1: Reaaliat

Taulukkoon on listattu aineistossa esiintyviä reaaliota. Kaikki reaaliat on listattu taulukkoon vain kerran, vaikka ne esiintyisivät aineistossa useammin, jos ne on aina käännetty samalla tavalla. Numerot esimerkkien perässä viittaavat käytettyyn käänösstrategiaan.

- 1 Säilyttäminen
- 2 Käännösvastine
- 3 Minimimuutos
- 4 Yläkäsite
- 5 Selityksen lisääminen
- 6 Korvaaminen
- 7 Poisjättäminen

Ennen päivänlaskua ei voi	Not Before Sundown	
Tammerkosken äyräskaitteeseen (s. 9)	the Tammerkoski River railings (s. 12)	5
Pyynikintorilta (s. 9)	Pyynikki Square (s. 12)	5
Grillille (s. 11)	to the Grill House (s. 13)	3
Ilmeisesti Sir Vilin tai jonkun hänen kollegansa alakerran ukolle järjestämä morsmaikku. (s. 30)	A bought bride, she must be, purchased for the old geezer down below at some marriage market. (s. 30)	7
Stockmannilta (s. 37)	supermarket (s. 36)	4
aslakit (s. 42)	the Lapps (s. 39)	4
stallot (s. 42)	<i>staalos</i> (s. 39)	1
petopulliaiset (s. 42)	animal-rights people (s. 39)	4
Joensuun (s. 63)	Joensuu (s. 55)	1
Kuopio (s. 63)	Kuopio (s. 63)	1
Hesari (s. 67)	newspaper (s. 58)	4
Stockalla (s. 70)	at Stockmann's (s. 61)	1
MicMacin vanhat kampanjat joita Herbie Kastemaa teki (s. 71)	the old MicMac campaigns (s. 61)	7
Korkeasaareenkaan (s. 85)	the zoo (s. 75)	4
Henrik Tikkasen ystävä, muistaakseni Benedict Zilliacus (s. 92)	Henrik Tikkanen's writer-friend, Benedict Zilliacus, as I remember (s. 79)	5
Pohjois-Pohjanmaalta (s. 94)	northern Ostrobothnia (s. 82)	2
Lapista (s. 94)	Lapland (s. 82)	2
Tampereelle (s. 94)	Tampere (s. 82)	1
Lahteen (s.94)	Lahti (s. 82)	1
Iittalan isoon lasiseen tuhkakuppiin (s. 102)	in a large Iittala glass ashtray (s. 88)	1
Alkojen sijainnista (s. 106)	off-licences (s. 92)	6
Parolassa (s. 110)	Parola (s. 96)	1
Jyväskylän maalaiskunnassa (s. 111)	in the rural commune of Jyväskylä (s. 96)	2
Päijänteen rantamalla (s. 111)	on the shores of Lake Päijänne (s. 97)	5

Heinolassa (s. 111)	Heinola (s. 97)	1
Janakkalassa (s. 111)	Janakkala (s. 97)	1
Pälkäneellä (s. 111)	Pälkäne (s. 97)	1
oululainen riistan erikoistutkija (s. 111)	some Oulu game-researcher (s. 97)	1
Lapin Karasjoen muuntajapalon (s. 112)	the fire at the Karasjoki transformer in Lapland (s. 97)	1
“Salon viitankruunu” (s. 114)	‘The crowned territorial marker at Salo,’ (s. 99)	4
Hiidenkiuas (s. 114)	A devil’s stove (s. 99)	3
lapinraunioita (s. 114)	’Lapp ruins’ (99)	3
jätinkirkkoja (s. 114)	’giants’ churches’ (99)	3
Lapin rökkiöseitoja (s. 115)	Lapland stone idols (s. 99)	4
staalon seitoina (s. 115)	the idols of a creature called the <i>staalo</i> (s. 99)	5
Kuopion liepeillä (s. 118)	on the outskirts of Kuopio (s. 105)	1
Pirkankadulla (s. 121)	in Pirkankatu Street (s. 107)	5
Suomi-Filmin tukkilaisuros (s. 124)	a Finland-Film stud - a lumberjack (s. 110)	3
keksillään (s. 124)	with his boat-hook (s. 110)	4
pieksut (s. 124)	turned-up boots (s. 110)	4
Pispalassa (s. 129)	in Pispala (s. 114)	1
vaalean pellonpiennarpojan elovenatukka (s. 131)	with his blond shock of hair (s. 115)	7
sitruuna-Andylla (s. 133)	with Ocean Fresh Flash (s. 117)	6
Pyynikin alapuoleisen (s. 136)	Below Pyynikki ridge (s. 120)	5
Pirkkalaan johtavan metsän (s. 136)	the forest leading to Pirkkala (s. 120)	1
Ähtäriin eläinpuiston (s. 147)	Ähtäri Animal Park (s. 130)	3
paikallinen igor (s. 148)	local Russki (s. 131)	4
markan (s. 159)	fifty cents (s. 141)	6
Iltalehden lööpissä (s. 193)	the <i>Evening News</i> placards (s. 173)	3
Kuhmonseudulla (s. 199)	near Kuhmo (s. 179)	1
Hifkin leijona (s. 220)	that lion of HIFK’s (s. 194)	1
Aamulehden (s. 222)	the <i>Morning Post</i> (s. 195)	3
puukonhaavaksi (s. 224)	like a knife-wound (s. 197)	4
Sammonkadun (s. 227)	Sammonkatu Street (s. 199)	5
Tammerkosken (s. 229)	Tammerkoski (s. 201)	1
Kauppiin (s. 253)	to Kauppi (s. 223)	1
Halimasjärven luonnonsuojelun alueen (s. 253)	Lake Halimasjärvi nature reserve (s. 223)	5
Teiskon (s. 253)	Teisko	1

Liite 2: Erisnimiviittaukset

Enkeli (s. 8)	Angel (s. 11)	2
Martes (s. 8)	Martes (s. 8)	1
Tohtori Spiderman (s. 21)	Dr Spiderman (s. 22)	2
Palomita (s. 27)	Palomita (s. 27)	1
Pessi (s. 43)	Pessi (s. 40)	1

Illusia (s. 43)	Illusia (s. 40)	1
Mikael (s. 48)	Mikael (s. 44)	1
Ecke (s. 84)	Ecke (s. 74)	1
Petri Hiltusen sarjakuvia (s. 129)	the odd comic book (s. 114)	7
Jukolan Jussin ja vaalean pellonpiennarpojan Elovena-tukka (s. 131)	with his blond shock of hair (s. 115)	7
Seitsemän veljestä (s. 172)	Aleksis Kivi's classic novel, <i>Seven Brothers</i> (s. 152)	5
Jukolan Jussi, se hampputukkainen jörri (s. 172)	Jussi of Jukola, the hemp-haired mope (s. 152)	3
Muistatko sä kalvean immen? (s. 172)	Remember the wan maiden? (s. 152)	3
äly joka riittää korkeintaan Mustanaamion lukemiseen (s. 223)	just about brain enough to read a Superman comic (s. 196)	6
shemeikka (s. 239)	Casanova (s. 212)	6

Liite 3: Lauseviittaukset

Ennen päivänlaskua ei voi (otsikko)	Not Before Sundown	3/5
Hämärä jo maille hiipi (s. 7)	Dusk crept through the greenwood (s. 9)	3/5
ex-heilan, jota kutsutaan Hämä-hämä- läiseksi koska hän aina kiihtyessään alkaa änkyttää ja se on tietenkin väännetty Hämähäkkimieheksi (s. 21)	'Hämä-hämä-hämäläinen', because getting worked up always makes him stammer. Hämähäkki being Finnish for spider, he's naturally been dubbed 'Spiderman'. (s. 22)	5
Ottaisitkos Mörri-Möykyn jos vain kiinni saisit? (s. 50)	Would you keep a bandersnatch if only you could catch it? (s.46)	6
Tunsi kummaa leiskuntaa (s. 69)	There flared a wondrous glow of light (s. 59)	3/5
Loisteesi mun sokeaksi saa (s. 117)	Who cares if brightness makes me blind (s. 103)	3/5
Valkoinen kuolema, ajattelen (s. 161)	White death, I think (s. 142)	3
Pimeys vie hengen multa (s. 181)	Darkness takes my soul away (s. 161)	3/5
Ja toinen yötä rakastaa (s. 231)	While the other loves the night (s. 203)	3/5

ENGLISH ABSTRACT

PESSI AND ALLUSION

Examining realia and intertextual references in Johanna Sinisalo's novel *Ennen päivänlaskua ei voi* and its English translation

Introduction

In this study, I examine translation strategies used for culture-bound elements, i.e. *realia*, and intertextual references. The object of my analysis is the novel *Ennen päivänlaskua ei voi* (2000) by Johanna Sinisalo and its English translation *Not Before Sundown* (2003) by Herbert Lomas.

I examine how Herbert Lomas has translated realia and intertextual references from Finnish into English and how the differences between the source and target culture affect the translator's decisions. I draw on Kiril Taranovsky's subtext analysis presented by Pekka Tammi (1991), as well as Ritva Leppihalme's (1994, 1997, 2000, 2001) studies on realia and allusions, and Minna Ruokonen's (2006) study on intertextual references. In the analysis, I focus on different translation strategies and consider how the context of a literary work affects translation decisions.

Translation strategies for culture-bound elements and intertextual references

All texts are to some extent culture-bound and intertextual. Leppihalme (2001, 139) uses the term *realia* to refer to culture-bound words and phrases which exist in the source language and may be difficult to translate into another language. Birgit Nedergaard-Larsen (1993, 211) divides culture-bound problems into four categories: geography, history, society and culture.

Intertextuality refers to the relationships between different texts. The term itself was coined by Julia Kristeva in her essay “Word, Dialogue, Novel” (1967). Scholars like Kristeva (1993) and Barthes (1993) see intertextuality as infinite and open-ended, whereas scholars like Genette (1997) and Riffaterre (1990) see it as a more concrete phenomenon. Kiril Taranovsky’s subtext analysis focuses on concrete intertextual references and meaningful connections between texts (see Tammi 1991, 59–103). Taranovsky’s subtext analysis may help translators to spot intertextual references, e.g. proper-name allusions and phrase allusions, in different texts.

After spotting a culture-bound element or an intertextual reference, a translator has to consider the function of the reference in its context. Leppihalme draws a distinction between allusions operating on the micro-level of the text and allusions operating on the macro-level of the text. The micro-level refers to the lexico-semantic level of the text, while the macro-level refers to the whole text and its interpretation. Realias and intertextual references can operate on either level. (Leppihalme 1997, 31–32.)

After assessing the function of a reference in its context, a translator needs to decide how to translate the reference into another language, i.e. what translation strategy he or she will use.

Leppihalme (2001, 140) sees translation strategy as a method for translating a problematic expression. Translators often use different translation strategies to render culture-bound expressions as there are usually no direct equivalents for these words in the target culture.

In my study, I present Ritva Leppihalme's classification of different translation strategies for realia (see Leppihalme 2001, 140–145) and Minna Ruokonen's classification of translation strategies for intertextual references (see Ruokonen 2006, 75). I use these classifications as a basis for my analysis. The strategies used in the analysis are as follows: 1) *direct transfer*, 2) *official equivalent*, 3) *minimum change*, 4) *superordinate term*, 5) *explicitation*, 6) *substitution*, and 7) *omission*. Direct transfer means transferring a foreign word into the target text. If the source-text word has an equivalent in the target culture, a translator may decide to use the official equivalent strategy. Minimum change means translating the source-text word or phrase literally. In the other four strategies, the translator makes more changes to the text. Superordinate term means translating a word (e.g. *rose*) with a higher-order unit (e.g. *flower*, example by Leppihalme). Explicitation means making explanatory changes in the text (e.g. *Pyhäjärvi* > *Lake Pyhäjärvi*, example by Leppihalme). Substitution means substituting a foreign word or expression with another expression that may be more familiar in the target culture. When a culture-bound element or an allusion is omitted from the target text, the strategy is omission. (Leppihalme 2001, 141; Ruokonen 2006, 75.)

Not Before Sundown

Ennen päivänlaskua ei voi (*Not Before Sundown*) is Johanna Sinisalo's debut novel. Johanna Sinisalo won the Finlandia Prize, the most appreciated literary prize in Finland, with the novel in 2000. The novel has been translated into ten languages, for example English, French and

Japanese. (Tampereen kaupunginkirjasto 2007.) The novel is set in modern-day Finland. However, the novel contains one fantastic element: *Felipithecus trollius* or more commonly a troll. The story begins when, after a night out, the protagonist Angel comes home and finds a troll-cub in the yard. Angel is a young photographer whose real name is Mikael. Although Mikael is the main narrator, *Not Before Sundown* includes other voices and points of view as well. In addition to Mikael, the reader sees things from Palomita's, Ecke's, Martes's and Dr Spiderman's point of view. Sinisalo's style is very post-modern and fragmentary in this respect. In addition to multiple narrators, she has used fragments of real and imaginary texts in the novel.

The most important subtexts in *Not Before Sundown* are a popular Finnish song *Päivänsäde ja menninkäinen* ('Goldwing and Troll') by Reino Helismaa and a well-known novel *Pessi ja Illusia* ('Pessi and Illusia') by Yrjö Kokko. The title of the book itself is an allusion to Helismaa's song, and the novel is divided into five sections, each of which is named after excerpts from the song. It is also easy to note references to Kokko's novel in *Not Before Sundown*. For example, the troll in Sinisalo's novel is called Pessi, after the protagonist in Kokko's novel.

Herbert Lomas has translated Sinisalo's novel into English. While writing the book, Sinisalo assumed that the novel could not be translated into other languages because of all the culture-specific references in it (Kangasluoma 2006, 12). Lomas has proved Sinisalo's assumption wrong.

Analysis

In the analysis, I focused on the translation strategies used for realia and intertextual references. The most common translation strategy for realia was direct transfer. For example, the names of cities as well as some other proper names were transferred directly if it was safe to assume that the source-culture readers would understand the meaning of the words in their contexts. Only three culture-bound elements were translated using an official equivalent. As stated before, culture-bound elements rarely have official equivalents in other languages.

On the basis of the analysis, the problem with minimum change seems to be the fact that some words may be similar on the surface but have different connotations in the source and target cultures. The strategy seems to work best if the expression is familiar in the target culture or if its meaning can be understood on the basis of the context.

Superordinate term was the second most widely used strategy in translating realia. The strategy was occasionally shown to have a flattening effect on the text but in some contexts the strategy worked well, for example when translating unfamiliar terms in a dialogue. Lomas used explicitation mainly to translate different proper names, for example *Sammonkatu* > *Sammonkatu Street*. Although explicitation can be a good strategy in some contexts, a translator has to be careful when using the strategy. Adding a long explanation for a realia or a reference operating on the micro-level seems unnecessary and harmful if the explanation does not fit in the context. A translator needs to assess the reference in its context and add an explanation only where necessary.

The strategy of substitution should also only be used when appropriate. The substitute expression has to fit into the context as well as the time and place of the novel. On the basis of this study, total omission is a rarely used strategy. However, some details of culture-bound expressions were occasionally omitted in translation.

On the basis of the subtext analysis, names can play an important role in the text. The names of the characters depict the personalities of the characters, and in some cases the name can be read as an omen (Oittinen 2005, 1). Lomas has translated the names of the characters in *Not Before Sundown* using either direct transfer or official equivalent strategy. In translating other names mentioned in the text, Lomas has used minimum change, explicitation, substitution and omission. Lomas has been able to preserve the most important subtext references in the translation. For example, he has added the lyrics of *Goldwing and Troll* in the translation. Some intertextual references were inevitably lost in the translation. However, texts also gain new meanings when they are transferred into another language and culture. It is also unlikely that all Finnish readers would notice all the intertextual references in the text.

Some of the references in *Not Before Sundown* operated at the micro-level while others operated at the macro-level. On the basis of this study, it seems likely that translators want to preserve the macro-level references in the translation.

Conclusion

Direct transfer, official equivalent and minimum change strategies were mainly used when the culture-bound element or intertextual reference was familiar or when the meaning of the expression was clear from the context. When the expression was unfamiliar and the context

offered no guidance, superordinate term, explicitation, substitution and omission were used. However, omission seemed to be used only as a last resort, as suggested by Leppihalme (2001, 144–145).

This study suggests that translation strategy decisions can to some extent be based on the context. When the context offers guidance to the target-culture reader, a translator does not need to alter the text much. When the context does not help, a translator needs to make more changes to the text. The choice of a translation strategy has to be based on an analysis of the source-culture term or reference in its context.

It might be useful to study realia and intertextual references by focusing more on the reader because the meaning of a text is constructed by a reader in a certain context. It would be interesting to find out what readers think about different translation strategies.